

<https://doi.org/10.3176/hum.soc.sci.1968.2.03>

J. SAAT

NÕUKOGUDE VÕIMU KEHTESTAMINE EESTI VALDADES OKTOOBRIREVOLUTSIOONI PÄEVI

(november 1917 — veebruar 1918)

Sotsialistliku revolutsiooni ettevalmistamise ajal pöörasid Eesti bolševikud suurt tähelepanu poliitilisele organiseerimis- ja selgitustööle kehtvalurahva hulgas, lähtudes VSDT(b)P VII ülevenemaalise konverentsi otsusest agrariküsimuses. Pärast seda, kui partei VI kongress oli võtnud suuna relvastatud ülestõusule, tugevdasid nad seda tööd veelgi.

Eesti maatameeste konverents, mis toimus Tallinnas 13.—15. augustil 1917, tunnistas õigeks kõik bolševike partei seisukohad revolutsiooni edasiarendamise küsimuses. Maatööraha revolutsioonilise võitluse juhtimiseks valiti konverentsil Eesti Maatameeste Keskkomitee ja kolmeliikmeline Keskbüroo, kuhu kuulusid Hans Pöögelmann, Johann Heintuk ja Jaan Sihver — kõik kolm juhtivad eesti bolševikud.

Konverentsi päevakorras oli tähtsal kohal vallavalitsuste uuendamise küsimus, kuna augusti lõpul, septembris ja oktoobris seisid ees vallanõukogude ümbervalimised. Konverentsi delegaadid olid seisukohal, et uued vallavalitsused peavad olema demokraatlikud, kes töötavad uue aja juhtnõorde järgi. Töötati mitte ühtki külasuurnikku vallanõukogusse valida. Nõuti üksmeelselt, et iga maatamees peaks oma kohuseks hääletada töörahva kandidaatide nimekirja poolt ja kutsuma selleks üles teisigi.

Ühenduses vallanõukogude ümbervalimistega teravnes klassivõitlus maal tunduvalt. Sellesse sekkusid linnatöölised-bolševikud, kes aitasid maatöörahal koostada ka saadikukandidaatide nimekirju ja viia läbi valimisi. Kirjutades vallaomavalitsuste ülesannetest, seadis bolševik J. Sihver uute vallanõukogude ette eriti tähtsate ülesannetena maksu-, kooli- ja toitlusküsimuse lahendamise.¹

Bolševike organiseerimistöe andis häid tulemusi. Eesti sulased, maatamehed ja väike- maapidajad saavutasid vallanõukogude ümbervalimistel tunduvaid võite, mõnes vallas isegi rõhuva enamuse. Selis (Pärnumaal) näiteks said maatamehed vallanõukogus 12, maaomanikud 7 kohta. Ka Taali vallas (samuti Pärnumaal) võitis maatameeste nimekiri ja vallavanemaks valiti tööline bolševik Aleksander Jürgenson. Vihula vallas (Virumaal) sai tööliste ja väikemaapidajate ühine nimekiri 275, kõik teised nimekirjad kokku aga ainult 129 häält.²

Pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu alustas Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee nõukogude võimu kehtestamist ka maakondades, nii maakonnakeskustes kui valdades. Tööraha võimuorganid tuli luua võimalikult lühikese aja jooksul, sest leninliku maadekreedi elluviimisega ei saanud viivitada. Mõisnikud ja nende käsilased võisid mõisad ära laastata ja kodanlus valgekaartlaste bandesid organiseerida. Ka koolide küsimus tuli kiiresti lahendada.

¹ «Tööline» 20. sept. 1917.

² «Postimees» 18. sept. 1917.

1. novembril otsustas Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee viivitamatult asuda looma maatameeste ja väikemaapidajate valla- ja maakonnanõukogusid ning kinnitas nende põhimääruse. Selle järgi tuli valla- ja maakonnanõukogudesse valida palgatöölise, teenistujate, palgalist tööjõudu mittekasutatavate väikemaapidajate ja käsitöölise poolt töötajaid, kes on vähemalt 18 aastat vanad. (Vallannõukogusse tuli valida üks saadik iga 200, maakonnanõukogusse üks saadik iga 2000 elaniku kohta.) Valijate nimekirjade koostamine pandi vallavalitsustele, kes valimisõiguslikest kodanikest pidid moodustama ka valimiskomisjonid. Vallavalitsused olid vastutavad ka valimiskoosolekute õigeaegse väljakuulutamise ja läbiviimise eest.

Vallannõukogude valimiste tähtjaks oli määratud 19. november. Varsti aga selgus, et vallavalitsused ei jõua ettevalmistustöödega selleks tähtjaks valmis ning valimised lükati edasi 17. detsembrile.³

Vanad vallavalitsused põiklesid igasuguste ettekäanetega kõrvale tööraha vallannõukogude⁴ valimiste läbiviimisest. Linnades oli töölisklass tugevamini organiseeritud ja siin tuli eesti kodanlusel oma võimupositsioonid kiiresti loovutada, maal aga oli talurikaste taluperemeeste näol suurem seljatagune ja siin püüdis ta oma võimu säilitada, tuginedes seejuures tema sõiduvees olijatele ja nn. omakaitse salkadele.

Maatöörahval puudus esialgu oma relvastatud jõud. Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee oli tööliste-punakaartlaste ja eesti soldatite salku asunud looma peamiselt Tallinnas, aga ka Tartus ja Narvas. Enamasti koosnesid need salgad kuuest mehest ja nende juhtideks olid instruktorigid, kelle ettevalmistamiseks korraldati vastavad kursused. Detsembris ja jaanuaris 1918, kui maakonnalinnades nõukogude võim oli kindlustunud ning tööraha maakonnanõukogud moodustatud, hakati ka maakondades selliseid salku organiseerima ja instruktoreid ette valmistama valdadesse saatmiseks.

Nende salkade peamiseks ülesandeks oli mõisate ülevõtmine. Kuna valimismäärustiku järgi võis viimaseid üle võtta ainult neis valdades, kus tööraha võim oli juba kehtestatud, tuli punakaardisalkadel tihtigi kõigepealt kokku kutsuda tööraha koosolek ja organiseerida nõukogu valimised.⁵ Parunite mõisaid hakati rahva kätte võtma pärast tööraha vallannõukogu valimist, tihti ka üheaegselt sellega.

19. jaanuaril 1918 saatis Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee maakondlikele tööraha nõukogudele telegrammid, milles nõuti, et «kõigis valdades, kus seni veel tööraha nõukogud valimata, tuleb süüdlased viivitamatult arreteerida».⁶ Arreteeriti mõni vallavanem ja anti revolutsioonilise tribunali kätte. Sellest ehmununa töötas enamik neist nüüd valimised kiiresti läbi viia ning nad vabastati.

Sügisestel, juba enne Oktoobrirevolutsiooni toimunud valimistel olid maatamehed ja väikemaapidajad, nagu juba märkisime, paljudes valdades enamuse saavutanud ning oma vallavalitsuse moodustanud. Viimased pöördusid Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee poole ettepanekuga neis valdades valimised ära jätta ja senised nõukogud tööraha nõukogudeks tunnistada. Nõukogu ei olnud sellega päri ja teatas: «See asjaolu, et mõnedes vallannõukogudes enamuse maatameeste ja väikemaapidajate käes on, ei või mitte põhjuseks olla valimiste mittekorraldamiseks.»⁷

Vanad, Kerenski-aegsed vallavalitsused mitte ainult ei saboteerinud tööraha nõukogude valimisi ega viivitanud nende korraldamisega, vaid püüdsid neid ka võltsida. Nad kutsusid valimiskoosolekutele suurperemehi ja teisi, kellel polnud hääleõigust, moodustasid valimiskomisjone külasuurnikest, ei teinud töörahvale õigeaegselt teatavaks ei koosoleku aega ega kohta jne. Kuid valimiste organiseerimisel tuli siiski senised vallavalitsused ära kasutada, kuna nendeta oli raske valimisi korraldada.

³ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis. Dokumentide ja materjalide kogumik. Tallinn, 1957, lk. 413 ning 736, märkused 203, 204 ja 205. Vt. ka ORRKA, f. R-1295, nim. 1, s.-ü. 1, l. 50 p., 51, 51 p. ja 52.

⁴ Maatameeste ja väikemaapidajate vallannõukogusid hakati 19. novembrist peale ametlikult tööraha vallannõukogudeks nimetama. (Vt. sealsamas, lk. 736, märkus 204.)

⁵ ORRKA, f. R-125, nim. 1, s.-ü. 1, l. 50; «Утро правды», 19 дек. 1917.

⁶ ORRKA, f. R-1291, nim. 1, s.-ü. 4, l. 1.

⁷ ORRKA, f. R-1265, nim. 1, s.-ü. 4, l. 164.

Pärast nõukogude valimisi püüdsid vanad vallavalitsused asjaajamise üleandmisega venitada. Nad koguni seletasid, et töörahva vallanõukogu olevat Nõukogude valitsuse määruse järgi mõeldud ainult maadekreedi teostamiseks, mitte aga valla üldiseks omavalitsusorganiks. Kodanluse endised kubermangude ja maakondade võimuorganid jätkasid oma tegevust põrandal all ja saatsid vanadele vallavalitsustele juhendeid nõukogudevastaseks tegevuseks. Mõnes vallas tuli valimismääruse rikkumise pärast töörahva nõukogu mitu korda ümber valida.

Kuid kodanluse vastupanu maal ei suutnud nõukogude võimu võidukäiku takistada. Töörahval oli Nõukogude valitsuse dekreedid põhjal õigus oma saadikuid tagasi kutsuda ja uusi valida, kui mõni neist osutus kodanluse teenriks ega õigustanud rahva usaldust. Ka ei valitud töörahva nõukogusid esialgu pikemaks ajaks kui kolmeks kuuks, mis võimaldas tehtud vigu peagi parandada.

Rohkesti tähelepanu nõukogude võimu kehtestamisele valdades pööras Eesti bolševistlik ajakirjandus. «Eesti Teataja» kirjutas 25. novembril 1917 juhtkirjas:

«Maa töörahval tuleb viibimata oma nõukogud asutada.

Otsuse järgi, mis Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu vastu võttis, on neis valdades, kus töörahva nõukogud puuduvad, võimatu mõisamaid ära võtma hakata. Järelikult jäävad seal mõisad hoopis ilma kontrollita ja palju rahva varandust võib ära kaduda.

Niisama on uue seaduse põhjal kohtunike valimine töörahva nõukogude asi. Sellepärast ei saa meil kohtud enne tööle hakata, kui töörahva nõukogud oma tegevust pole alustanud.

Maatarahvas ja väikemaapidajad on huvitatud, et valimised otsekohe, viibimata toime pandaks. Iga päev, iga tund, mis niisuguses seisukorras mööda läheb, kannab endaga hävitust kaasa. Mõisapidajad raikavad sihilikult rahva varandusi. Tuleval kevadel ei ole põllutööriistu, ei karja ega raha, millega majapidamist jätkata.

Maatamehed ja väikemaapidajad, rutake oma nõukogude valimisega. Ametnikud, kes vastu panevad, tulevad kinni võtta ja Tallinna Sõja-revolutsioonikomiteesse tuua.»

On pikematagi selge, et nõukogude võimu kehtestamist valdades jälgides ei ole võimalik peatuda igal vallal, vaid ainult neil, kus esines ajajärku teravamalt iseloomustavaid jooni.

1. Harjumaa valdades

Kohe pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu alustas Eestimaa Sõja-revolutsioonikomitee volinik J. Ikmelt koos Harjumaa Ajutise Täitevkomitee esimehe A. Künnapuuga⁸ töörahva nõukogude valimiste organiseerimist valdades.⁹

See ülesanne oli tunduvalt kergem seal, kus juba enne sotsialistliku revolutsiooni võitu olid tekkinud maatameeste ja väikemaapidajate või VSDT(b)P organisatsioonid, nagu näiteks Raplas, Anijas, Rael ja mitmel pool mujal.

27. augustil 1917 Anijas toimunud vallanõukogu valimistel oli maatameeste ja väikemaapidajate nimekirjast saavutanud ülekaaluka võidu, andes maatameestele ja väikemaapidajatele nõukogus kindla enamuse. Suurem osa maatameeste rühma liikmeist pooldas

⁸ Bolševik Anton Künnapuu tegevusest Harjumaal vt. A. Vaarandi, 1917. aasta sündmustest Raplas. Rmt.: Koidikul. Mälestusi Suurest Sotsialistlikust Oktoobrirevolutsioonist ja Kodusõjast. Tallinn, 1967, lk. 474—480.

⁹ 1917. a. administratiivse jaotuse järgi kuulusid Harju maakonda Alavere, Aleksandri (Triigi), Anija, Harku, Inglise, Juuru, Jöelähtme, Järvakandi, Kaiu, Kehtna, Keila, Kiiu, Kirna-Kohatu, Kloostri, Kohila, Kolga, Kuimetsa, Kurna, Kõnnu, Laitse, Nehatu, Nikolai (Ravila), Nõva, Peningi, Raasiku, Rae, Raikküla, Rapla, Riisipere, Saue, Vardi, Vihterpalu ja Vladimiri (Kuivajõe) vald. (Vt. Eesti NSV ajalugu. II köide. Tallinn, 1963 lisa — kaart «Eesti administratiivne jaotus XX sajandi algul».) Töörahva vallanõukogud ei valinud monikord oma asukohaks senist vallamaja, vaid mõne mõisahoone ning hakkasid valda nimetama selle järgi. Seepärast leidub aruannetes ja mälestustes peale ülaloesitatute veel teisigi vallanimetusi. 1917. aastal tekkis Harjumaal ka uusi valdu, nagu näiteks Kose-Uuemõisa, mis eraldus Kuivajõe vallast.

bolševike partei poliitikat ning mõned neist tegid töörahva hulgas poliitilist selgitustööd. Sügise poole aga lahkusid mitmed aktiivsemad nõukogu maatameestest liikmed vallast ning Oktoobripöörde päevil saavutasid hallparunid ja nende käsilased vallanõukogus ülekaalu.

Pärast augustikuus toimunud Eesti maatameeste konverentsi organiseeriti ka Anijas maatööliste ja maatameeste ühing, kes aga valla töörahva nõukogu valimistesse suhtus loult.

17. detsembril 1917 toimus Anija valla maatameeste ja väikemaapidajate koosolek, kus arutati töörahva nõukogu valimise küsimust. Leiti, et vallanõukogu on valitud demokraatlikel alustel ja seepärast tuleb ta alles jätta. Pealegi olid paljud senistest nõukogu liikmeist 1905. aasta revolutsioonist osa võtnud ja kannatada saanud.¹⁰ Anija töörahva hulgas aga laienes nõudmine teha lõpp kodanlusaege vallanõukogu tegevusele ja valida viivitamatult töörahva vallanõukogu. Neile tuli appi Raasiku Valla Töörahva Nõukogu Täitevkomitee, kelle algatusel 19. jaanuaril 1918 kutsuti kokku uus tööliste ja väikemaapidajate koosolek. Nagu koosolijad üksmeelselt väitsid, kaitses endine vallanõukogu peremeeste kasusid ega tahtnud praeguse valitsusega koos töötada. Mõisate ülevõtmiseks ja rahvamajanduse korraldamiseks polnud ta sõrmegi liigutanud. Leiti, et ta tuleb tagandada ja uus valida. Sealsamas koostati kandidaatide nimekiri ja valiti salajasel hääletusel nõukogu.¹¹

Pärast seda hakkas Harjumaa Töörahva Nõukogu Täitevkomiteesse saabuma kaebusi, milledes väideti, et 19. jaanuari 1918 valimistel oli rikutud seadust. Neid ei olevat määruse kohaselt välja kuulutatud ning peetud paljude valla maatameeste ja mõisatööliste teadmata. Saadikuteks olevat valitud mõned isikud, keda kriminaalkuritegude pärast olevat kohtulikult karistatud. Harjumaa Täitevkomitee otsustas vallanõukogu valimiseks veel kord Anija maatameeste ja väikemaapidajate koosoleku kokku kutsuda ning volitas Nehatu Valla Täitevkomitee esimehe Toomas Messeri neid läbi viima ja vajalikke juhtnõore andma.¹²

27. jaanuaril 1918 valiti Anija valla töörahva nõukogu juba kõigi nõuete kohaselt. Varsti pärast seda moodustati ka täitevkomitee, kes võttis vallavalitsuse üle. Nõukogu liikmeist moodustati täitevkomitee põllumajandus-, haridus-, hoolekande, rahvakaitse (miilitsa-), toitus-, metsandus- ja matrikuleerimisosakond. Sobivate inimeste puuduse tõttu jäi asutamata teede- ja tehnika- ning tervishoiu ja töökaitse osakond.¹³

Nõukogu ümbervalimisi, sageli mitmekordseid, tuli korraldada ka paljudes teistes Harjumaa valdades.

Kiiu vallas anti esimestel valimistel, mis toimusid novembris, hääleõigus valla kõigile elanikele, suurtalunikud kaasa arvatud, mille tõttu neid valimisi kehtivaks ei tunnustatud. Uued valimised toimusid detsembri algul.¹⁴

Ka Triigi vallas toimusid valimised kaks korda, kuna endise vallanõukogu «töörahva rühm» kaebas, et äsja valitud töörahva nõukogu ei rahuldavat valla maatamehi ja väikemaapidajaid. Samuti ei olevat tema valimised toimunud seaduslikul teel, sest valimiste päevast ei olevat paljudele valijatele teatatud ja ainult üks rühm, kes juhuslikult oli valimistest varem teada saanud, esitanud kandidaatide nimekirja. Hiljem olevat seda nimekirja täiendatud juhuslike inimestega. Nende asjaolude tõttu korraldatigi uued valimised.¹⁵

Kohila vallavanem Starkopf, kes keeldus töörahva nõukogu valimisi korraldamast, võeti Revolutsioonilise Tribunali poolt vastutusele. Ta andis tribunalali uurijale allkirja, et täidab edaspidi kõrvalekaldumatult Nõukogude valitsuse käskle ja seadusi. «Kohustan end seega,» töötas ta, «tuleval pühapäeval, 3. detsembril, Kohila valla töörahva nõukogu ära valima ja sellest otsekohe valijatele teatama. Tallinnas, 28. novembril

¹⁰ ORRKA, f. R-1291, nim. 1, s.-ü. 4, l. 6.

¹¹ Sealsamas, l. 7; «Eesti Teataja» 25. jaan. 1918.

¹² ORRKA, f. R-1291, nim. 1, s.-ü. 4, l. 8.

¹³ Sealsamas, l. 10.

¹⁴ Sealsamas, l. 27—31.

¹⁵ Sealsamas, s.-ü. 11, l. 50.

1917.»¹⁶ Kuid ei Starkopf ise ega teised kodanlikud tegelased Kohilas ei tahtnud veel alistuda.

Tööraha nõukogu valimised toimusid Kohilas alles 11. detsembril. Kuna selleks päevaks oli Tallinnast mõisate ülevõtmiseks kohale saabunud rühm punakaartlasi, kes viibisid ka valimistel, ei julgenud kohalikud hallparunid valimisi takistada. Kuid pärast valimisi keeldus vallavalitsus asjaajamist üle andmast. Vana vallavalitsuse toetamiseks organiseeris Kohila kodanlus 4. jaanuaril 1918 koosoleku, millest võttis osa ligi 400 jõukamasse rahvakihti kuuluvat inimest. Koosolekul, mida juhatasid kohalikud tööerakondlased J. Kruus ja A. Lint, arutati vallavalitsuse üleandmise küsimust. Üleandmise vastu rääkis teiste hulgas ka Tallinna kodanluse peamehi J. Teemant, kes väitis, et uued peremehed ajavad vallaasjad sassi.

Tuginedes Nõukogude valitsuse dekreedile, nõudis tööraha esindaja Tomberg asjaajamise üleandmist. Ta rõhutas, et senine vallanõukogu on suurtalunike käes, tegutseb nende huvides ega kõlba seepärast Kohila vallale. Ka Harjumaa Täitevkomitee liige J. Ikmelt selgitas tööraha nõukogu tähtsust ning näitas, et peremeeste vallanõukogu suhtub vaenulikult tööraha võimu korraldustesse.

Tööerakondlane Lint seletas, et niisugust tööraha nõukogu ei olevat Kohila vallas olemaski, kellele saaks asjaajamise üle anda. Olevat ainult mingisugune «baseaduslikult» (lahtise hääletamise teel) valitud «salkkond». Ka endine vallavanem Starkopf kaitses kodanlusaegset vallanõukogu ja väitis, et tööraha nõukogu liikmed ei olevat küllalt ausad. Kui aga nõukogu liikmete nimekiri tema ja teiste suurnike kätte anti, et nad märgiksid ära ebaausad, ei leidnud nad ühtegi, kelle peale oleks saanud näpuga näidata. Siiski võttis hallparunite koosolek hääleteenamusega vastu otsuse vallavalitsust mitte üle anda.¹⁷ Kohila endise vallanõukogu hoiakut iseloomustab seegi, et ta 25. novembril võttis vastu resolutsiooni, milles avaldati protesti eesti kodanluse «parlamendi» Kubermangu Maanõukogu laialiajamise vastu.¹⁸

18. jaanuaril 1918 arutas Kohila Valla Tööraha Nõukogu uuesti vallavalitsuse ülevõtmise küsimust. Leiti, et valimine lahtise hääletamise teel, mis toimus 11. detsembril 1917, ei ole põhjuseks Tööraha Nõukogu õiguste kitsendamiseks või ümbervalimiseks, kuna Nõukogu liikmed valiti tööliste, maatameeste ja väikemaapidajate poolt ilma vastuhäälteta ja ükski valijaist ei ole protesti avaldanud. Samal koosolekul otsustati endine vallavanem Starkopf ning kodanlikud tegelased Kruus ja Lint Tööraha Nõukogu laimamise eest vastutusele võtta.¹⁹

Paasvere vallas valiti tööraha nõukogu 4. jaanuaril 1918. Siin protesteerisid kodanlikud tegelased selle vastu, et valimisinimekirju ei olnud rohkem üles seatud kui üks, nimelt bolševike oma. Tegelikult oligi esitatud ainult üks nimekiri.²⁰

Peningi vallas toimusid tööraha nõukogu valimised 19. novembril. Endised parunid, mõisavalitsejad, kupjad ja teised reaktioonäärid tegid kõik, et neid nurja ajada. Eriti agar oli olnud Perila mõisa omanik Ungern-Sternberg. Valimiseelisel õhtul kutsus ta toemehed ja mitmed rendikohapidajad kokku ja noomis neid, ähvardades, et kui mõisnikud jälle võimule pääsevad, siis saabuvad nende vastastele 1905.—1906. aasta päevad. Ta lubas Harjumaa Täitevkomitee liikme J. Lassi, kui see saabub, arreteerida. Neile aga, kes kokkutulnutest koosolekul tema kasuks esinevad, lubas ta rukist anda.

Kuid parunihärra agitatsioon ja ähvardused mõju ei avaldanud. Peale paari valitseja ja kupja polnud ainustki, kes tema kaitseks oleks suud paotanud. Peningi valla maata-mehed ja väikemaapidajad tunnistasid Nõukogude valitsuse ainsaks õigeaks valitsuseks ja tervitasid tema poolt kehtestatud seadusi.²¹

Mõisate ülevõtmine edenes Peningis Tallinnast abiks kutsutud paari punakaartlase

¹⁶ ORRKA, f. R-1290, nim. 2, s.-ü. 4, l. 303.

¹⁷ ORRKA, f. R-1295, nim. 1, s.-ü. 138, l. 1—2.

¹⁸ «Tööline» 30. nov. 1917.

¹⁹ ORRKA, f. R-1295, nim. 1, s.-ü. 138, l. 4.

²⁰ Sealsamas, s.-ü. 67, l. 18 p.

²¹ «Tööline» 22. okt. 1917.

abil korralikult, olgugi et mõned nõukogu liikmed lasksid end parunite ähvardustest hirmutada, löid kartma ja astusid nõukogust tagasi.²²

Kui Peningi valla Töörahva Nõukogu tahtis vallavalitsust üle võtta, avaldas viimane vastupanu ning ässitas ka rahvast nõukogude võimu vastu. 8. jaanuaril kutsus vallavalitsus kokku rahvakoosoleku, kelle põhilise osa moodustasid külakodanlus ja tema mõjualused. Koosolek kisas ja lärmas, nõudes töörahva nõukogu ümbervalimist. Võetigi vastu otsus korraldada 14. jaanuaril uued valimised. Kuid nähtavasti kadus vallaisade lootus, et uus nõukogu võiks tulla kodanlusmeelne, ja nad andsid vallavalitsuse 12. jaanuaril üle Töörahva Nõukogu Täitevkomiteele.²³

Parunite ja hallparunite tegevust Peningis soodustas mõnel määral see, et vallas oli mahajäänud külasid. Seepärast nõudis «Tööline» kõigiti põhjendatult neis poliitilise selgitustöö tugevdamist. «Siin asub Kiviloo kogukond,» kirjutas ta, «mis on metsade ja soode läbi muust maailmast eraldatud. Siin ei ole peetud poliitilise selgitustöö koosolekuid. Vanemad inimesed käivad hoolega palvetundides, kuna nooremad otsivad meelelahutust talgetel ja muudel «traavel-pallidel.»²⁴

Nehatu vallas tuli Töörahva Nõukogu esmakordselt kokku 9. detsembril. Valiti seitsmeliikmeline täitevkomitee, kuhu kuulusid ka kolm liiget väljastpoolt, nende hulgas T. Messer, kes valiti esimeheks.

Esialgu jäi vana vallavalitsus üle võtmata. 19. detsembril tuli Töörahva Nõukogu uuesti kokku ja tunnistas end ainsaks täisõiguslikuks esinduseks vallas. Otsustati asjaajamine vanalt vallavalitsuselt üle võtta, mis ka täide viidi. Valla asjade juhtimiseks moodustati toitlus-, majandus-, metsakaitse ja hoolekande komisjon.

Metsakaitse komisjoni ülesandeks jäi valla metsamajanduse korraldamine, vallaelanikele kütuse raiumise koha määramine ja metsahävitamisele piiri panemine. (Eriti hävitati noort metsa jõulupuude raiumisega ning arvukalt kohalesõitnud kaubitsejad viisid noori puid koormate viisi linna müügile.) Ka miilitsat kohustati komisjoni abistama. Hoolekande komisjonile tehti ülesandeks hoolitseda sõjameeste perekondade ja vallavaeste eest.

Peale selle võeti vastu uus maksude korraldus ja moodustati mõisate ülevõtmise komisjon.²⁵

Rapla vallas valiti töörahva nõukogu detsembris ja võeti üle ka vana vallavalitsuse asjaajamine. Endine miilits aga ei tahtnud valla Täitevkomitee otsuseid tunnistada. Viimane pöördus Harjumaa Töörahva Nõukogu Täitevkomitee poole ja palus Rapla miilitsaosakonnale teha korraldus asjaajamine valla Täitevkomiteele üle anda ja tegevus lõpetada. Miilitsa ülesanded võttis endale punakaart.²⁶

Kloostri vallas kaebasid Emari ja Kloostri mõisa töölisel Harjumaa Täitevkomiteele, et nad on valla töörahva nõukogu valimistest kõrvale jäetud ja et nõukogusse olevat valitud üsna tundmatud isikud, keda nemad ei usalda. Harjumaa Täitevkomitee volitas instruktor Toomas Messerit korraldama Kloostri valla rahva koosoleku ja organiseerima uued valla töörahva nõukogu valimised.²⁷

Teistkordse töörahva nõukogu valimise eel protesteeriti selle vastu, et valimiskomisjoni liikmed püüdis määrata vana vallavalitsus ning luua selle komisjoni oma näo järgi. Tehti ettepanek, et komisjoni liikmed valiks parajasti toimuv maatameeste koosolek. See ettepanek võetigi vastu.

Lahkarvamusi esines ka küsimuses, kes seab kokku valijate nimekirjad, kas valimiskomisjon või vallavalitsus. Lõpuks lepiti kokku, et need nimekirjad koostatakse mõlema nimetatud organi poolt ühiselt. Seejuures otsustati väikemaapidajaks lugeda need, kellel on alla kolme tiinu põldu. Valimisõigus jäeti ka neile väikemaapidajaile ja käsitöölisele, kel oli ainult üks teenija.²⁸

²² «Tööline» 6. dets. 1917.

²³ ORRKA, f. R-1291, nim. 1, s.-ü. 4, l. 45.

²⁴ «Tööline» 20. nov. 1917.

²⁵ ORRKA, f. R-1911, nim. 2, s.-ü. 46, l. 9—10.

²⁶ ORRKA, f. R-1291, nim. 1, s.-ü. 67, l. 16.

²⁷ Sealsamas, s.-ü. 11, l. 37—39.

²⁸ ORRKA, f. R-1290, nim. 2, s.-ü. 4, l. 82.

Ka mitmes teises Harjumaa vallas tekkis lahkarvamusi ja arusaamatusi selle kohta, kes on valimisõiguslik.

Nii päris V a r d i vallavalitsus Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomiteelt selgitust selle kohta, kes on maatamees. Samuti polnud tal selge, kas kõik maata-mehed ja väikemaapidajad on valimisõiguslikud või ainult need, kes bolševike partei programmi omaks tunnustavad, nagu seda vallasekretäri-le seletanud kohalik kingsepp-meister, valla maatameeste organisatsiooni esimees.²⁹

Jõelähtme vallavalitsusel, kes tööraha nõukogu valimistega viivitas, polnud selge, «kas ka oma last tuleb palgatööliseks arvata ja kui vanalt alates ja kas väikema-apidajal on hääleõigus, kui tal on ainult üks naistenija».³⁰

Kõigile neile järelepärimistele vastates rõhutas Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõu-kogu Täitevkomitee, et tuleb kinni pidada valimismäärusest ja küsimus, kellel on valimis-õigus ja kellel mitte, otsustada valla tööraha koosolekul.

J ä r v a k a n d i vallavalitsus kinnitas, et neil on vallanõukogus enamus maatameeste ja väikemaapidajate käes: maatamehi olevat nõukogus 8, maapidajaid 7, ka vallavanem ja tema abid olevat maatameeste hulgas. Ta avaldas arvamist, et nende vallanõukogu maata-meestest liikmed võiksid väga hästi tööraha nõukogu aset täita, vallavanem ja tema abid aga moodustaksid eestseisuse (s. o. täitevkomitee). Nii ei pruugiks neil enam uut nõukogu looma hakata. Niisugune seisukoht polnud Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõu-kogu Täitevkomiteele vastuvõetav ja Järvakandis tuli ikkagi valida tööraha nõukogu.³¹

Rahvakoosolek, mille kutsus kokku vana vallavalitsus ja juhatas vallavanem Jüri Liiders, toimus 3. detsembril. Vallavanem luges ette Nõukogude valitsuse maadekreedi ning Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee 24. novembri otsuse maa-küsimuses. Arutati ka teisi Nõukogude valitsuse dekreete.

Tööraha nõukogu valimisteks moodustati viieliikmeline valimiskomisjon, kes samal päeval tuli kokku ja valis esimeheks Mihkel Ermi ning sekretäriks Anette Moose. Kuna vallas oli 1650 elanikku, siis otsustati nõukogu moodustada kaheksaliikmeline. Algas kandidaatide nimekirjade koostamine ja neile allkirjade kogumine. 17. detsembril toi-musid valimised. Nende alguseks, s. o. kella 10-ks hommikul, oli komisjonile esitatud ainult üks nimekiri. Kuni kella 3-ni päeval ei saabunud ühtegi valijat. Valimised algasid tegelikult alles kell 6 õhtul. Nende kestel esitati veel teine kandidaatide nimekiri. Kuna valima oli tulnud ainult 42 inimest, määrati uued valimised. Loiu osavõtu põhjuseks oli see, et vallas ei olnud üldse valimiseelset selgitustööd tehtud.

Uued valimised korraldati 27.—28. jaanuaril 1918. Siis võeti üle ka endise valla-valitsuse asjaajamine.³²

Ka Vihterpalus korraldati valimisi mitu korda. Esimene kord, 20. novembril, jäid nad, nagu vallavalitsus teatas, ära selle tõttu, et valijaid tuli kokku vähe, ka kandi-daatide nimekirju ei olnud esitatud.³³

Riisipere Valla Tööraha Nõukogu, kes valiti 1917. aasta detsembris, tegutses väga loiult ja näitas, et ta ei ole töövõimeline. Jaanuari lõpul otsustati ta ümber valida.³⁴ Vallas olid mõisad üle võtmata ja mõisnikud omavalitsesid takistamatult edasi. Saida mõisa tallimees teatas valla Tööraha Nõukogu koosolekul, et pärast seda, kui ta valiti Riisipere rahva poolt Nõukogu liikmeks, hakkas mõisaomanik tema vastu vaenulikkust avaldama ja vallandas ta töölt. Valla Tööraha Nõukogu ilmutas mõisniku suhtes libe-raalsust ja nõudis vaid, et mõisnik peab oma teenijaga kokku leppima, lubades vastasel korral sundabinõud tarvitusele võtta. Harjumaa Tööraha Nõukogu Täitevkomitee mõistis niisuguse otsuse hukka ja nõudis Riisipere Tööraha Nõukogult, et Saida mõis tuleb viivitamatult üle võtta ja vaenuavaldaja kõrvaldada.³⁵

²⁹ Sealsamas, l. 83.

³⁰ Sealsamas, l. 37.

³¹ Sealsamas, l. 36.

³² ORRKA, f. R-1290, nim. 1, s.-ü. 241, l. 1; ORRKA, f. R-1291, nim. 1, s.-ü. 4, l. 21; ORRKA, f. R-1294, nim. 1, s.-ü. 2, l. 1—3, 22—23.

³³ ORRKA, f. R-1290, nim. 2, s.-ü. 4, l. 93.

³⁴ ORRKA, f. R-1291, nim. 1, s.-ü. 4, l. 49.

³⁵ Sealsamas.

Keilas toimus valla tööraha nõukogu valimiskoosolek 6. jaanuaril 1918. Siingi püüdsid kodanlased koosolekut nurja ajada. Nõukogu valiti siiski ära, kuid ta tegeles ainult mõisate ülevõtmisega, muid valla asju ta üldse ei ajanud.³⁶ 21. jaanuaril 1918 valiti ta ümber. 27. jaanuaril moodustati Keila Valla Tööraha Nõukogu Täitevkomitee ja tema administratiivosakond, kelle kompetentsi kuulus vallavalitsuse asjaajamine, rahandus ja eelarvete koostamine, toitlusosakond, põllumajanduse osakond, rahvahariduse osakond (koolid, raamatukogud), hoolekande osakond, rahvakaitse (juhtis miilitsat, andis välja laskeriistade lubasid ja tegeles jahi- ning kalapüügi-asjandusega), tervishoiu osakond ja teedeosakond. Loomata jäid esialgu töö- ja töökaitse osakond.³⁷

Kõige tähtsamaks ülesandeks oli valdade tööraha nõukogudel ülevõetud mõisate majapidamise korraldamine.

Kuivajõe vallavalitsus palus Harjumaa Tööraha Nõukogu Täitevkomitee põllumajanduse osakonda, et ta aitaks vallale muretseda veoauto piima vedamiseks Tallinna, sest hobustega ei saa sooja piima nii kaugele toimetada.³⁸

Saue vallas valiti tööraha nõukogu detsembri esimestel päevadel, kuid tegelikult ta tööle ei hakanud. Valla tööraha saadik Eesti maatameeste konverentsil Tallinnas teatas oma sõnavõtus, et Nõukogu tööd takistavad kontrrevolutsioonilised elemendid. Tallinnast appi tulnud punakaartlaste abiga valiti uus tööraha nõukogu.³⁹

Raasiku vallas valiti tööraha nõukogu ja tema täitevkomitee (esimees V. Virgebau, liikmed J. Seiol ja J. Annok) 1918. aasta jaanuaris. Siingi avaldas endine vallavalitsus vastupanu ja tema asjaajamine võeti üle alles 24. jaanuaril Tallinna Revolutsioonilise Tribunali kohtu-uuri ja M. Vaarmanni juuresolekul.⁴⁰

Raikküla vallas tegutsesid aktiivselt VSDT(b)P liikmed — maatöölised J. Reinberg ja M. Hamburg —, kes juba kevadel olid asutanud bolševike partei kohaliku osakonna. Valla tööraha nõukogu valiti juunis. Vana vallavalitsuse võttis ta üle pärast Oktoobri-revolutsiooni võitu.⁴¹ Juunis moodustati Rae vallas ka VSDT(b)P organisatsioon, kes organiseeris kohapeal tööraha võimu kehtestamist.⁴²

Nagu juba eespool märkisime, suunas VSDT(b)P Tallinna organisatsioon oma liikmeid valdadesse maatöörahvale abiks. Üheks niisuguseks abistajaks oli ka «Dvigateli» tööline P. Keimar, kes oma tegevusest organisatorina Harjumaal Kurna vallas jutustab oma mälestustes.⁴³ Kohapealsete seltsimeeste, mõisatöölise A. Ouna, vallakirjutaja Steini jt. abiga organiseeris ta siin detsembri keskpaiku valla tööraha nõukogu valimised. Kuna aga valimised olid puudulikult ette valmistatud, pääses Nõukogusse kulakute käsilasi, kes hakkasid tööd takistama. Seepärast tuli Nõukogu ümber valida. Täitevkomitee esimeheks sai P. Keimar.

Raskused tema töös, nagu ta ütleb, seisid eelkõige selles, et Nõukogusse valitud sulastele ja mõisamoonakatele, keda seni valla valitsemisest oli kramplikult eemale hoi-

³⁶ ORRKA, f. R-1291, nim. 1, s.-ü. 45, l. 25. Pärast Keila Valla Tööraha Nõukogu valimist hakkas vallakirjutaja kontrrevolutsioonilist agitatsiooni tegema, mille pärast ta arreteeriti. Tema süüasja arutamisel Tallinna Revolutsioonilises Tribunalis rääkisid tunnistajad, et pärast vallakirjutaja arreteerimist sõitnud kohaliku tuletõrje ühingu esimees Kustas Kulp, ta mõttekaaslane, Joa mõisa, kus asus eesti rahvuslik väeosa, et sealt soldateid appi kutsuda. Teel kohanud ta viit eesti polgu soldatit ja hüüdnud: «Olete vennad! Tulge meile appi! Punakaartlased võtsid Keila oma alla ja arreteerisid vallakirjutaja. Nüüd meid ähvardab suur oht!» Ka rääkinud Kulp, et ta uut valitsust ei tunnusta ja on vallanõukogu ümbervalimise vastu. Eesti soldatid, kellede hulgas olid ka F. Müür ja J. Vakkman, Kulbile appi ei läinud, vaid teatasid ta valitsusvastasest agitatsioonist kohalikele võimudele. (ORRKA, f. R-1295, nim. 1, s.-ü. 134, l. 2.)

³⁷ ORRKA, f. R-1295, nim. 1, s.-ü. 67, l. 25.

³⁸ ORRKA, f. R-1291, nim. 1, s.-ü. 45, l. 12.

³⁹ ORRKA, f. R-1291, nim. 1, s.-ü. 45, l. 13; s.-ü. 1, l. 7 p.; Suur Sotsialistlik Oktoobri-revolutsioon Eestis, lk. 489.

⁴⁰ ORRKA, f. R-1291, nim. 1, s.-ü. 34, l. 16.

⁴¹ «Maatamees» 9. det. 1917; ORRKA, f. R-1291, nim. 1, s.-ü. 35, l. 4.

⁴² «Kiir» 26. juunil 1917.

⁴³ Pridik Keimar, Võitluses tööraha õiguste eest. Rmt.: Nõukogude võimu eest. Tallinn, 1957, lk. 430–438.

tud, oli see töö veel uus ja tundmata. Juhtus sedagi, et mõned neist läksid pärast valimisi koju ega tulnud enam tagasi.

Pärast oma loomist organiseeris Täitevkomitee punakaartlaste salga ning asus tema abiga parunitelt mõisaid üle võtma.

Detsembri algul hakkasid Harku valla maatamehed ja väikemaapidajad ettevalmistusi tegema töörahva nõukogu valimisteks.

9. detsembril sõitis Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee volinik A. Kirkmann punakaartlaste komandoga Tallinnast Harku, et seal valla piirides olevad mõisad töörahva kätte võtta. Mõisate ülevõtmise juures pidid olema ka valla töörahva nõukogu esindajad. Kuna aga nõukogu veel olemas ei olnud, asus A. Kirkmann selle organiseerimisele.

Harku mõisatööliste koosoleku otsuse järgi kutsuti 12. detsembril kokku lähedal asuvate külade töörahva üldkoosolek. Kuigi kutsed olid kõigile juba varakult kätte saadatud, sõitsid 11. detsembri hommikul kuus hobusemeest veel külast külla, et viimaseid käske anda. Rahvast tuli kokku murruna, enamasti küll Väänast ja Peetrist, märksa vähem Harkust ja Haberstist. Koosolek tunnistas end otsusevõimeliseks. Ühel häälel otsustati Habersti ja Vääna, mis suvel olid eraldunud iseseisvateks valdadeks, liita üheks Harku vallaks ning edaspidi mitte enam lubada valdade killustamist. Edasi valis koosolek salajasel hääletusel Harku Valla Töörahva Nõukogu. Üldse anti ära 204 häält, sellest 178 maatameeste ja 26 väikemaapidajate poolt.

15. detsembril valiti Nõukogu koosolekul Täitevkomitee, kuhu said M. Libicht, A. Simson, E. Raagus ja A. Sau.

Kohalikest töolistest organiseeriti ka 20-meheline punakaardi salk, kellele Tallinnast püssid muretseti. Aasta lõpuks olid valla piirides asuvad mõisad rahva kätte võetud.⁴⁴

Kuna Harku vald oli nüüd suuremaks paisunud, leidis valla Täitevkomitee, et tuleks organiseerida ka külanõukogud. Ta tegi sellekohase ettepaneku Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomiteele ja pidas oma kõnesolevas ettepanekus vajalikuks valimisdekreedi alusel kokku seada iga küla maatameeste ja väikemaapidajate nimekirja, kutsuda seejärel külas kokku kõik mees- ja naiskodanikud, kes valijate nimekirja on võetud, ja korraldada valimised. Külanõukogud nähti ette kolme- kuni viieliikmelised. Valimised pidid olema salajased ja otsesed. Igal külanõukogul tuli valla kesknõukogusse saata üks saadik.

Edasi oli ettepanekus öeldud, et külanõukogu otsused on autonoomsed, kui nad ei käi valla kesknõukogu määruste vastu. Külanõukogu ajab oma asju valla kesknõukogu täitevkomitee juhtnõuude järgi ja annab oma tegevusest iga nädal aru valla täitevkomiteele.

Külanõukogu kompetentsi kuulus küla miilitsaorganisatsiooni juhtimine, küla tootlusasjade korraldus ja tarbeainete jaotamine, töökaitse- ja tervishoiuküsimused.⁴⁵

Kuidas Eesti Töölise ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee sellesse ettepanekusse suhtus, selle kohta ei ole andmeid. Nähtavasti ei jõutud tegelikult veel külanõukogude moodustamiseni. Kuid ettepanek ise on väga huvitav, kuna ta näitab töörahva kohalike võimuorganite initsiatiivi nõukogude võimu laiendamisel ja kindlustamisel.

Nõu v a vallas toimusid töörahva nõukogu valimised 19. novembril.⁴⁶

Kõ n n u s valiti töörahva nõukogu 27. detsembril. Osavõtt valimistest oli rohke. Nõukogusse said maatameeste ja väikekohapidajate hulgast paljud ärgsad seltskonnategelased. Endise kodanliku vallanõukogu liikmed Jablovok, Varma, Mühsler, Jendek, Pommer, Sommer ja Ko, kelledest mõned olid avalikult ähvardanud maatamehi toiduainete väljaveo takistamise pärast maha noddida, ei julgenud üldse koosolekule tulla.

Võeti üle kaks mõisat, Kõnnu ja Surru. Mõni päev enne seda müüs viimase omanik parun Stackelberg mitu karilooma lihunikele.⁴⁷

⁴⁴ «Eesti Teataja» 30. dets. 1917.

⁴⁵ ORRKA, f. R-1293, nim. 1, s.-ü. 5, l. 5.

⁴⁶ «Eesti Teataja» 26. jaan. 1918.

⁴⁷ «Eesti Teataja» 4. jaan. 1918.

Suuremat vastupanu kavatsesid kohalikud hallparunid organiseerida Alavere vallas. 8. detsembril olid kohalikkude vallamajja kokku tulnud valla suuresed ja ostukohaomanikud eesotsas isandate Suumanni ja Milliga ning teinud mitmed kontrrevolutsioonilised, nõukogudevastased otsused. Neis tunnistati ainsaks võimuks Eestis töörahva poolt laiali-aetud Eesti Maapäev ja nõuti, et see uuesti kokku kutsutaks. Kuni Maapäev ei ole kokku tulnud, kavatseti kõik laekarahad ja muud maksud maksmata jätta. Koosolijad lubasid boikoteerida Nõukogude valitsuse maa- ja kõiki teisi dekreete, mitte osa võtta mõisate ja mõisnike varanduse ülevõtmisest, mitte vastutada selle eest, kui mõisate varanduste hävitamise pärast vallaelanikele, iseäranis kohapidajatele, trahve määratakse. «Vastutagu ainult need, kes niisuguseid dekreete välja annavad ja kes neid täidavad!» deklareeritakse Alavere hallparunite otsuses.⁴⁸

Sellestki otsusest näeme, kuidas eesti hallparunite ja balti saksa pärisparunite huvid olid omavahel tihedalt seotud. Eesti hallparunid kaitsesid saksa parunite mõisaid ja ähvardasid nende ülevõtjaid saksa okupantide tulekuga. Saksa okupantidelt lootsid töörahva vastu kaitses nii päris- kui ka hallparunid.

Kuid töörahva nõukogu valimisi ei suutnud hallparunid nurja ajada ka Alaveres. Töörahva nõukogu valiti ja 18. detsembril võttis ta valla valitsemise enda kätte, hoolimata kõigist peremeeste vastuseisemistest.⁴⁹ Vallavalitsuse ülevõtmisel selgus, et valla kassas oli kõigest 1 rbl. ja 47 kop. sularaha. Vallamaksud 3625 rbl. 27 kop. suuruses summas olid sisse kasseerimata. Jooksvate väljaminekute katteks volitati nõukogu esimeest J. Lassi 2000 rubla suurust laenu tegema.

Alavere Valla Täitevkomitee asus kohe rahvalitsuse maadekreedi ellu viima. Detsembrikuu lõpuks olid valla piirides asuvad mõisad — Rooküla, Nõmbra, Kaunissaare, Alavere jt. — üle võetud.⁵⁰

Naissaar kui administratiivne üksus kuulub küll Harju maakonda, kuid ta pidas tegelikult sidet Tallinna Nõukoguga. Novembris organiseeriti saarel töörahva ja sõjaväelaste saadikute nõukogu, kes võttis kohapeal võimu enda kätte. Naissaare Nõukogu Täitevkomitee moodustas jooksvaks asjaajamiseks Rahvakomissaride Nõukogu, millesse kuulusid sõjakomissar, töökomissar, hariduskomissar, rahanduskomissar ja teised komisсарid, kes olid tegelikult Täitevkomitee osakondade juhatajad. Täitevkomitee, Rahvakomissaride Nõukogu ja rahvakomissaride omavaheliste suhete ja ülesannete kohta töötas Nõukogu välja instruksiooni, mille Tallinna Nõukogu kinnitas.⁵¹

Selles Naissaare Nõukogu struktuuris ei olnud midagi iseäralikku, välja arvatud nimetus «Rahvakomissaride Nõukogu» ja «rahvakomissarid», mida teised kohalikud nõukogud ei tarvitanud. Kuid kodanlikes ja väikekodanlikes ringkondades tõusis kisa ja lärm, et Naissaare Nõukogu kuulutanud oma saarekese «iseseisvaks vabariigiks».⁵²

1918. aasta jaanuari lõpul, kui Eesti Töörahva ja Sõjaväelaste Nõukogu balti saksa parunite ja eesti kodanluse nõukogudevastase vandenõu paljastas ning Eesti linnades piiramis seisukorra välja kuulutas, sõitsid eesti kodanlike parteide liidrid Harjumaa valdades ringi ja õhutasid kohalikke hallparuneid vastupanule. Ka püüdsid nad aktiivseks väljaastumiseks asutada valgekaartlaste salku.

Harjumaa Täitevkomitee saatis 29. jaanuaril maakonna valdade töörahva nõukogudele ringkirja, milles ta tegi ettepaneku tarvitusele võtta kõik abinõud kohalike kontr-

⁴⁸ «Maatamees» 30. dets. 1917.

⁴⁹ «Tööline» 28. dets. 1917.

⁵⁰ «Eesti Teataja» 23. dets. 1917.

⁵¹ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis, lk. 502.

⁵² Eesti kodanlik ajaleht «Eesti Sõjamees» näiteks kirjutas 7. dets. 1917: ««Russk. Ved.» telegrafeeritakse Mohiljovist: «Tallinna kindlustatud piirkonda kuuluv Naissaar kuulutas end vabariigiks, töötas välja midagi põhiseaduse taolist ja paneb käima oma raha. Asutati valitsus: haridusministriks on velsker, tööministriks ahjukütja, rahaministriks puusepp. Mitmesuguste tööde juhataja insener võeti vangi Kui ministrite tähelepanu sellele juhiti, et võimatu on töid jätkata, ütles rahaminister, kes, nagu selgus, on kirjaoskamatu: «Haridusest ei ole lugu. Näe, mina ei oska nimegi kirjutada, aga teenin.»»

Oleks Naissaare Nõukogu tahtnud oma saart «iseseisvaks» kuulutada, poleks ta oma Täitevkomitee põhikirja Tallinna Nõukogule kinnitamiseks saatnud.

revolutsioonikatsete armutuks mahasurumiseks. Seal, kus valgekaartlaste salgad olid juba tekkinud, tuli nende liikmed arreteerida ja revolutsioonilise kohtu kätte anda. Kui kohalikud jõud on selleks nõrgad, tuli abi saamiseks maakonna Täitevkomitee poole pöörduda.⁵³

2. Järvamaa valdades

Järvamaal, kus eesti kodanlike parteide kohalikud liidrid olid endid tugevasti kindlustanud, osutas kodanluse võimuaparaat töörahva võimule tugevat vastupanu.

Kuna maakonna töörahva nõukogu ja täitevkomitee moodustamine nõudis Paides pikemat aega, edenes siin aeglaselt ka valdade⁵⁴ töörahva nõukogude organiseerimine. Kuid mõnedes valdades, kus töörahvas oli organiseeritud, valiti nõukogud juba novembris. Enne teisi saadi sellega hakkama Väätas ja Lehtses.

Väätasa vallanõukogus olid töörahva esindajad enamuse saanud juba septembris toimunud valimistel. Pärast nõukogude võimu kehtestamist saatis vallavalitsus Tallinna Nõukogule telegrammi, milles ta valla rahva enamuse nimel soovis Nõukogu liikmetele töörahva võimu kehtestamise puhul mehiseks tööks kõige paremat kordaminekut. «Meie oleme ühes teiega,» öeldakse tervituses, «ja loodame, et tsariaegsed ametnikud tagandatud saaksid ja tõsine vabadus, demokraatlik kord maksma pandaks.»⁵⁵ Töörahva nõukogu valiti novembri lõpul ja samal ajal võeti ka vana vallavalitsuse asjaajamine Täitevkomitee kätte.

Lehtses oli juba varakevadel tekkinud põllutööliste ja maatameeste ühing. 2. aprillil 1917 moodustati siin VSĐT(b)P organisatsioon.⁵⁶ Pärast Oktoobrirevolutsiooni tõusis kiiresti «Töölise» ja «Maatamehe» lugejate arv. Üha enam hakati nõudma valla töörahva nõukogu valimisi.⁵⁷

Novembri teisel poolel korraldatigi valimised. Kohe pärast seda moodustatud Täitevkomiteesse said A. Vörk (esimees), R. Arenschild (sekretär), J. Kūbarsepp, Raudkepp ja Keus. Oma peatähelepanu pöörasid Töörahva Nõukogu ja tema Täitevkomitee mõisate natsionaliseerimisele ning jätsid senise vallavalitsuse üle võtmata. Seda asjaolu kasutasid manööverdamiseks vana peremeestemeelne vallanõukogu ja vallavalitsus, kes ei kavatsenudki Töörahva Nõukogu tunnustada. Kuna niisugune olukord rahva hulgas üha laiemalt nurinat tekitas, otsustas kodanlik vallanõukogu 20. detsembril ametist tagasi astuda ja uued valimised ette võtta.

Asutigi valimisi ette valmistama. Selleks kutsuti 27. detsembril kokku vallarahva koosolek, millest võtsid osa nii suurtalunikud kui ka maatamehed ja väikekohapidajad. Vana vallavalitsus tegi teatavaks oma kavatsuse korraldada 14. jaanuaril uued valimised, kus senise kahe nõukogu asemel pidi «üks hea ja korralik» nõukogu valitama. Kuna aga koosolekul olid enamuses maatamehed ja väikemaapidajad, läks asi teisiti. Koosolek nõudis, et vallavalitsuse asjaajamine läheks täielikult Töörahva Nõukogu kätte. Ka juhiti peremeeste tähelepanu sellele, et valimistest võivad osa võtta ainult need, kes vöörast tööjõudu ei kasuta. Mingit vajadust uue seganõukogu valimiseks ei leitud olevat.

Pärast koosolekut tuli Töörahva Nõukogu kokku ja otsustas vallavalitsuse 2. jaanuaril 1918 üle võtta. Nii tehti.⁵⁸

⁵³ ORRKA, f. R-1293, nim. 1, s.-ü. 1, l. 29.

⁵⁴ Sel ajal koosnes Järvamaa 21 vallast, milleks olid Albu, Alliku, Ambla, Einmani, Esna, Kapu, Kirna, Koigi, Kuksema, Lehtse, Liigvalla, Mäo, Nõmmküla, Purdi, Ramma, Sargvere, Särevere, Udeva, Vahastu, Vöhmata, Väinjärve ja Väätasa. Selleaegses aruandluses esinesid iseseisvate valdadena veel Anna, Laupa ja Ramma. Tegelikult aga kuulus Anna vald Purdi valla, Laupa Särevere valla ja Ramma Väinjärve valla külge.

⁵⁵ «Töölise» 31. okt. 1917.

⁵⁶ EKPA, f. 6364, nim. 1, s.-ü. 215, l. 95.

⁵⁷ «Töölise» 21. nov. 1917.

⁵⁸ «Eesti Teataja» 12. ja 17. jaan. 1918. Esimesel nõukogude võimu perioodil (okt. 1917—veebr. 1918) kuulus Lehtse vald tegelikult Harju maakonda, kuigi ta administratiivse jaotuse järgi allus Järvamaale. Lehtse valla Töörahva Nõukogu liikmed Johannes Lass ja Reinhold Arenschild olid valitud Harjumaa Töörahva Nõukogu Täitevkomiteesse ja valla asju aeti Harjumaa Täitevkomitee kaudu.

Detsembri keskpaiku viidi valimised läbi Anna, Einmani, Mäo, Koigi ja Väinjärve vallas.

Einmani vallas korraldati valimised kaks korda. Esimene kord, 3. detsembril, kutsus vallavanem J. Lauk kokku valla täisealised liikmed 18. eluaastast alates. Ilmus 108 inimest. Seejärel luges ta ette valimismääruse, mille peale taluperemehed lahkusid. Koosolekule jäi 58 maatameest, kes otsustasid valimisi mitte ette võtta, kuna ei olnud moodustatud valimiskomisjoni, nagu kord nõudis, samuti oli liiga vähe valijaid.⁵⁹

Tugevat vastupanu töörahva võimu loomisele osutas külakodanlus ka Kirna vallas.

Nõmmküla Valla Tööraha Nõukogu valiti novembrikuu lõpul. Täitevkomitee (esimees A. Lippus) otsustas vallavalitsuse üle võtta 21. detsembril. Seejuures peeti tarvilikuks Tööraha Nõukogu täiendada nende endise vallanõukogu liikmetega, kes esindasid maatamehi ja tunnistasid Nõukogude valitsust ja tema tegevust seaduslikuks ning töötasid ühel meelil Tööraha Nõukoguga kaasa töötada.⁶⁰

Võhmuta vallas toimusid töörahva nõukogu valimised 19. novembril. Jaani kirikumõisa vallas, mis oli liidetud Võhmuta valla külge, korraldati valimised alles detsembris. 20. novembril tuli kokku uus, 13-liikmeline vallanõukogu ja moodustas täitevkomitee, millesse kuulus viis liiget. Asuti kohe mõisate ülevõtmisele.⁶¹

Väinjärve vallavalitsus käsutas 10. detsembril valla täiskogu kokku töörahva nõukogu liikmekandidaatide ülesseadmiseks. Käsud anti vahet tegemata kõigile, oli see siis suurtalul omanik või väikesel popsikoha pidaja, kuigi Nõukogude valitsuse juhendis oli öeldud, kes võivad valida. Mainitud päevaks koguneski vallamajja rohkem suurtalunikke kui maatamehi ja väikekohapidajaid. Suurt lärmi lõi kokkutulekul vallanõukogu liige hallparun Linde, kes ütles, et tal on suur au istuda ühel pingil Udeva mõisa omanikuga, kes samuti oli vallanõukogu liige. Linde väitis, et olevat ülekohtus parunitelt mõisad tasuta ära võtta.⁶²

Detsembri keskel valiti töörahva nõukogu ära, kuid vana vallavalitsuse ülevõtmine jäi järgmiseks aastaks⁶³ ning see toimus alles 16. jaanuaril 1918.

Kuna töörahva võimuorgan loodi hilja, siis venis siin pikale ka mõisate ülevõtmine, mille tõttu mõisnikud mõisad laostasid. Ervita mõisast näiteks müüs mõisaomanik kogu aeg spekulantidele vilja. Punakaardi organiseerimine hakkas jõudsasti edenema jaanuaris, seda takistas aga relvade vähesus.⁶⁴

Mõnes Järvamaa vallas ei moodustatud valla töörahva nõukogu üldistel, vaid külade ja mõisate kaupa toimunud valimistel. Esna vallas näiteks valisid Öötla mõisa töölised oma esindajad valla töörahva nõukogusse 17. jaanuaril 1918, sedasama tegid Adasti ja Koordi mõisa töölised 19. jaanuaril.⁶⁵ Niisugune valimine oli tingitud sellest, et vallavalitsus ei täitnud nõukogude võimu määrust, mille järgi ta pidi korraldama töörahva nõukogu valimised ja pärast seda võimu uuele nõukogule üle andma. Sama määruse kohaselt pidid vallavalitsused juba novembris koostama valijate nimekirjad, kuid see jäeti Esnaski tegemata.⁶⁶

«Meie vallavalitsus vallasekretär A. Vilmsiga eesotsas,» kirjutas «Töölise» korrespondent, «töötab igaviisi tööliste ja maatameeste liikumisele vastu ega taha praegust valitsust kuidagi maksvaks tunnistada. Kui maatamehed 3. detsembril tahtsid Tallinna konverentsile oma saadikut saata, siis seletas A. Vilms, et seda sugugi tarvis ei ole.»⁶⁷

Esna Valla Tööraha Nõukogu nimetas end ajutiseks. Informeerides olukorrast Järvamaa Täitevkomiteed, kirjutas Nõukogu esimees F. Meinberg: «Sellega on meil ainult ajutine valla töörahva nõukogu olemas, kes ainult hädalisi jooksvaid asju ajab... Meil puuduvad tänini ka templid. Mina kirjutasin kord sellepärast Tallinna Täitevkomiteele ja

⁵⁹ ORRKA, f. R-1290, nim. 2, s.-ü. 4, l. 168.

⁶⁰ «Eesti Teataja» 2. jaan. 1918.

⁶¹ «Tööline» 27. nov. ja 13. dets. 1917.

⁶² «Tööline» 23. dets. 1917.

⁶³ «Sotsialdemokrat» 15. jaan. 1918.

⁶⁴ «Eesti Teataja» 25. jaan. 1918.

⁶⁵ ORRKA, f. R-1349, nim. 1, s.-ü. 1, l. 3, 4, 5 ja 7.

⁶⁶ Sealsamas, l. 96.

⁶⁷ «Tööline» 9. dets. 1917.

palusin templid saata, aga neid ei ole tänini saadetud. Meil on asjaajamine takistatud. Kassa on tühi. Esna valla kassas ei ole kopikatki, isegi paber on otsas ja pole, mille eest osta. Kõigepealt palun Järvamaa Täitevkomiteed selleks samme astuda, et Esna valla töörahva nõukogu ligemal ajal kõige korra järgi ära valitaks ja võiks tegevusse asuda, sest teha on nii palju, aga nüüd on kogu tegevus takistatud.»⁶⁸

Mõne päeva pärast teatas Järvamaa Täitevkomitee, et lähemal ajal saadetakse kohale instruktor-organisator, kes asja korraldama hakkab. Samas kirjas paluti teatada, kelle süü pärast nõukogu seni valimata on.⁶⁹

Süüdi oli muidugi kõigepealt Esna «Ajutine» Tööraha Nõukogu ise, kes ei osanud oma võimu maksmata panna.

Ka Särevere vallas oli töörahva nõukogu kaua valimata, kuigi valimisi oli korraldatud väljakuulutatud.

Vana vallavalitsus avaldas siingi uuele võimule vastupanu ja tagurlased hirmutasid rahvast 1905. aasta sündmuste kordumisega. Lõpuks teatas vallavalitsus maakonna Täitevkomitee nõudmisel, et töörahva nõukogu valimised toimuvad 17. detsembril ning selgitas samas valimiste korda vastavalt nõukogude võimu eeskirjadele.⁷⁰

10. detsembril tuli kokku valimiskomisjon ja otsustas, et nõukogusse tuleb valida 20 liiget, kuna vallas oli 4300 elanikku. Väikemaapidajaks tunnistati see, kellel on põldu, heinamaad, karjamaad ja metsa kokku 1—40 tiinu. Suurmaapidajaks loeti need, kes rohkem kui ühe võõra inimese abi tarvitavad.⁷¹

Kuid ka seekord ei toimunud valimisi, sest valijaid tuli kokku liiga vähe ja ainsast kandidaatide nimekirjast astus tagasi üheksa kandidaati. Lisaks sellele pani valimiskomisjon volitused maha. Uued valimised määrati 29. detsembrile.⁷² Kuid selgi päeval jäid nad ära, sest valimiskomisjon oli unustatud moodustamata.

14. jaanuaril kutsuti valimiskomisjoni moodustamiseks kokku töörahva koosolek. Kohale oli tulnud ka Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu instruktor, kes koos komisjoniga hakkas organiseerima valimisi.

Komisjon tunnistas väikemaapidajaks ning hääleõiguslikeks ainult need talupidajad, kel on alla 10 tiinu põllumaad ja kes selle maa harimiseks alalist sulast ei kasuta; teenijatüdrukuid ei arvestatud. Sulast kui võõrast tööjõudu tarvitavatele põllupidajatele valimisõigust ei antud sellele vaatamata, et tal vähem kui 10 tiinu põllumaad oli.⁷³ Valimiste korraldamisel olid Särevere valla töörahvale abiks ka Türi vabriku töölised, kes paljastasid mitmed kohalike suurvaluomanike poliitilised salasepitsused.⁷⁴

Kohalik külakodanlus takistas ka mõisate ülevõtmist. Igal viisil töötas uue võimu vastu vallavalitsus. Kõige aktiivsemalt tegi vastuagitatsiooni Türi köster, kes vallas kodanlike parteide ülesandel ringi sõitis.⁷⁵

Jaanuari teisel poolel läks Säreveres korda valla töörahva nõukogu ära valida.

Esitatud oli kolm nimekirja: üks Türi vabriku tööliste, teine valla töörahva ja talukohapidajate ning kolmas mõisatööliste ja väikemaapidajate poolt. Kuna oli karta, et kodanlikud elemendid võivad organiseerida korrariikumisi, kutsus instruktor linnast abiks mõned punakaartlased. Valimised aga möödusid rahulikult. Kõige rohkem hääli sai mõisatööliste ja väikemaapidajate nimekiri.⁷⁶

Pärast valimisi moodustati Särevere valla Täitevkomitee ning tema osakonnad ja võeti üle vana vallavalitsuse asjaajamine.

Ambla sk i tegid kodanlus ja vallaisad kõik, et valla töörahva nõukogu valimisi viimse võimaluseni edasi lükata. Kuid siin oli aktiivselt tegutsev töörahva organisatsioon Ambla Tööliste Selts, kelle suvel pärast Eesti maataameste konverentsi oli asutanud

⁶⁸ ORRKA, f. R-1349, nim. 1, s.-ü. 1, l. 97.

⁶⁹ Sealsamas, l. 97 p.

⁷⁰ ORRKA, f. R-1347, nim. 1, s.-ü. 1, l. 2.

⁷¹ Sealsamas, l. 3.

⁷² Sealsamas, l. 6 ja 7.

⁷³ Sealsamas, l. 18.

⁷⁴ «Tööline» 13. det. 1917.

⁷⁵ ORRKA, f. R-1347, nim. 1, s.-ü. 1, l. 57.

⁷⁶ Sealsamas, l. 18.

VSDT(b)P liige Jaan Lippus. Selts tegi laialdast poliitilist selgitustööd elanikkonna hulgas, mille tulemusena likvideeriti peagi kohaliku kodanluse vastupanu.

Ambla valla töörahva nõukogu valimised, millest aktiivselt võtsid osa ka naised, toimusid pühapäeval, 17. detsembril. Esitatud oli seitse kandidaatide nimekirja. Kohe pärast valimisi pidas uus nõukogu ära oma esimese koosoleku, kus valiti Täitevkomitee. Otsustati kohe alustada mõisate ülevõtmisega, asutada punakaart ja parandada tootlusolukorda. Vilja hoidmiseks otsustati üle võtta kirikhärra aidad.⁷⁷

Kõige rohkem sekeldusi valimisega ja võimu ülevõtmisega oli Alliku vallas, kus töörahva nõukogu oli valitud detsembri lõpul ja kohe asunud parunitelt mõisaid üle võtma. Ülevõtmata mõisates (Mäeküla, Oisu, Alliku, Tori) panid parunid toime põhjaliku rüüstamise. Alliku mõisast müüdi lihunikele ära 29 siga ja 12 lehma. Samuti laostati ka teisi mõisaid. Alliku valla töörahvale tulid appi mõisaid üle võtma Tallinna punakaartlased. Kui valla Töörahva Nõukogu asus vana vallavalitsuse asjaajamist üle võtma, hakkasid kohalikud hallparunid vastupanu organiseerima, seletades, et Nõukogu valimistest on osa võtnud liiga vähe valijaid ja et suurem osa Nõukogu liikmeist on Türi vabriku töölised, kes ei ela valla piirides.

Töörahva Nõukogu vastu agiteerisid eriti vallavanem G. Luuk ning vallanõukogu liikmed hallparunid M. Pent ja J. Ressar, kes ei tahtnud tunnistada Nõukogude valitsust ja sõimasisid nõukogude tegelasi. Kui mõisaid üle võtmas olnud punakaartlased ühes töörahva esindajatega 1918. aasta jaanuari algul vallamajja tulid, et siin abiks olla vana võimu likvideerimisel, käskis Pent neil vallamajast lahkuda.⁷⁸

Vallavalitsuse uus ülevõtmise tähtaeg oli määratud 19. jaanuarile 1918. Kui valla Töörahva Nõukogu liikmed sel päeval vallamajja tulid, leidsid nad eest suure kärarikka peremeeste koosoleku. Töörahva esindajate nõudmise peale, et neil lastaks oma tööd teha, hakkasid G. Luuk, H. Espenthal, A. Naarits ja J. Siitam jõudu tarvitama ja söimama. Nad väitsid, et neil olevat praegugi hea vallavalitsus ja et neile polevat tarvis mõisate ülevõtjate komiteesid.⁷⁹ Kui vana vallavalitsus pöördus koosolijate poole küsimusega, kas ta peaks asjaajamise Töörahva Nõukogule üle andma või mitte, avaldas peremeeste koosolek talle mudugi oma poolehoidu.⁸⁰

Kujunenud olukorras otsustasid Töörahva Nõukogu liikmed eesotsas esimehe J. Stutenmeistriga pöörduda Järvamaa Töörahva Nõukogu Täitevkomitee poole. Kuna Töörahva Nõukogule oli rahva hulgas palju vastuagitatsiooni tehtud ja et tööpoolest suur osa Nõukogu liikmeist ei elanud valla piirides, leidsid nad, et tuleks korraldada uued valimised ning tegid ettepaneku nimetada praegune Töörahva Nõukogu ajutiseks. Avaldusele olid peale esimehe J. Stutenmeistri alla kirjutanud liikmed J. Treiman, A. Silm, K. Villem, J. Abt, J. Hamman.

Järvamaa Täitevkomitee arutas seda ettepanekut 25. jaanuaril ja otsustas:

1. Arvestada Alliku valla töörahva palvet ja korraldada vallas aega viitmata uued valimised, jättes ettevalmistustöö praeguse valla Töörahva Nõukogu, vallakirjutaja ja tema abi hooleks, kes Nõukogu kontrolli all töötavad.

2. Kinnitada, et Alliku vallavalitsuse asjaajamine, raamatud, paberid, inventar ja raha tuleb Ajutisele Töörahva Nõukogule üle anda.

3. Kuni uue nõukogu valimiseni jätta Alliku vallavalitsuse liikmeist Nõukogu juurde kaks vallavanema abi, kirjutaja ja kirjutaja abi, kes kõik alluvad Ajutise Töörahva Nõukogu kontrollile.

Kõik teised vallavalitsuse liikmed aga loeti tagandatuks.⁸¹

Särevere vallas viibivatele punakaartlastele tegi Järvamaa Täitevkomitee ettepaneku abistada Alliku Töörahva Nõukogu selle otsuse täitmisel.

Kuna vana vallavalitsus ka nüüd tõrkus asjaajamise üleandmisel välja andmast

⁷⁷ «Maatamees» 30. dets. 1917.

⁷⁸ ORRKA, f. R-1295, nim. 1, s.-ü. 125, l. 9 ja 11.

⁷⁹ Sealsamas, l. 4.

⁸⁰ Sealsamas, l. 6.

⁸¹ Sealsamas, s.-ü. 122, l. 2.

kümnet püssi, siis otsustati tema liikmed kohtulikule vastutusele võtta.⁸² Tallinna Revolutsioonilise Tribunali kohtu-uuri ja juures andsid Luuk, Pent, Ressar ja teised vastutusele võetud allkirjad, et nad nõukogude võimu vastu enam ei hakka töötama, ja nad vabastati. Uue töörahva nõukogu valimised 1918. a. veebruari esimesel poolel toimusid ilma takistusteta.⁸³

Töörahva nõukogude tegevus Järvamaa valdades piirdus peamiselt mõisate ülevõtmise ja mõisate majapidamise organiseerimisega. 30. novembril otsustas Nõmmküla Valla Töörahva Nõukogu igas ülevõetud mõisas lähemal ajal põhjaliku revideerimise ette võtta ja korraldiku raamatupidamise sisse seada. Majapidamise juhtimiseks otsustati instriktor palgata. Mõisa töörahva organiseerimiseks kavatseti igasse mõisasse vähemalt üks eksemplar «Töölise» tellida ja igal laupäeval tööliste üldkoosolek ära pidada, kus antakse ajakohaseid selgitusi. Metsalaastamistele, mis iseäranis ulatuslikult toimusid Roosna mõisas, otsustati kohe lõpp teha.⁸⁴

Ka teised Järvamaa vallad võtsid ülevõetud mõisate majapidamised oma pideva kontrolli alla. 7. detsembril läksid Lehtse Valla Täitevkomitee liikmed Tapa mõisa, kus nad organiseerisid mõisa töölisvanemate nõukogu valimise, jaotasid nõukogu liikmete vahel ära ülesanded ja andsid näpunäiteid majapidamise korraldamiseks.⁸⁵

Raske olukord valitses toitlusalal. Kasutades töörahva nõukogude valimise ja seega ka mõisate ülevõtmise venimist, laastasid ja rüüstasid mõisnikud mõisamajandust. Järvamaa Töörahva Nõukogu Täitevkomitee ettekirjutuse põhjal arutasid valla töörahva nõukogud korduvalt toitlusküsimust. Särevere Valla Töörahva Nõukogu koosolekul arutati toitlusosakonna tegevust 22. veebruaril 1918. Kuna vallas valitses suur toiduainete puudus, eriti aga oli väga terav puudus söögiteraviljast, otsustati kõik toiduained täpipealt kirja panna, et oleks võimalik olukorrast täpset pilti saada. Kõiki majapidamisi kohustati kõige lähemal ajal andma olemasolevatest toiduainete tagavaradest teateid vormi järgi, mille toitlusosakond oli koostanud. Isikuid, kes valetateid annavad, ähvardati karistada ja nende poolt ülesandmata jäänud tagavarad konfiskeerida. Ülevaade tuli esitada seitsme päeva jooksul, arvates käsu väljaandmise päevast. Neile majapidajaile, kellel oli viljatagavarasid, otsustati käsk anda tagavarad Laupa mõisa tuua, kus vili ära jahvatatakse ja rahvale välja antakse.

Leiti, et seni teada olevatest tagavaradest võib rahvale välja anda iga inimese kohta kümme naela rukki- ja sama palju odrajahu kuus. Kuni viie aasta vanustele lastele määrati 15 naela jahu kuus, millest pool oli rukki- ja pool odrajahu. Rukki hinnaks määrati kohapeal 10 rubla ja odra hinnaks 8 rubla puud. Jahu hinnale tuli juurde arvata jahvatamis-, veo- ja kahanemiskulud.

Poekaupadest olid eriti defitsiitsed petrooleum, tallanahk, sool ja mitmed teised sisseveetud kaubad. Et tallanahka õiglasemalt jaotada, otsustati ta pooltaldadeks lõigata ja loosiga valla elanikele välja anda.⁸⁶

Töörahva nõukogude tegevust ja poliitilist kasvatustööd valdades juhtisid parteiorganisatsioonid. Viimaseid oli aga peamiselt suuremates keskustes, nagu Paides, Järva-Jaanis ja Tapal ja ainult paaris vallas (Lehtse ja Ambla). Asutamisel oli ta Väätša ja Nõmmküla vallas.

VSDT(b)P Ambla osakond asutati 26. detsembril kohaliku tööliste seltsi koosolekul. Selsamal koosolekul avati ka Tööliste Seltsimaja, milleks oli ümber ehitatud endine «Udu» kõrts.

Ambla sotsiaaldemokraadid-bolševikud organiseerisid kohaliku punakaardi, kes mõisate ülevõtmisel ja võitluses salaviinapõletajate vastu andis abi ka naabervaldadele. Ka Järva-Jaani ja Lehtse parteiorganisatsioonid (Järva-Jaani kuulus Võhmata valla alla) abistasid nõu ja jõuga ümbruskonna valdade töörahvast võimu kehtestamisel.

⁸² Sealsamas, l. 8.

⁸³ Sealsamsa, l. 12.

⁸⁴ «Maatamees» 7. dets. 1917.

⁸⁵ ORRKA, f. R-1330, nim. 1, s.-ü. 1, l. 4.

⁸⁶ ORRKA, f. R-1347, nim. 1, s.-ü. 1, l. 45.

3. Läänemaa valdades

Enamikus Läänemaa valdades⁸⁷ olid töörahva nõukogud vana aasta lõpuks valitud, kuid nad tegelesid peamiselt mõisate ülevõtmisega, vallavalitsuste ülevõtmine aga edenes visalt. Läänemaa Töörahva Nõukogu koosolekul 14. jaanuaril selgus, et vallavalitsused olid üle võtmata veel Velise, Võhma, Saulepa, Massu, Passlepa, Martna ja Haimre vallas.⁸⁸

Tähtsat osa kodanluse võimu likvideerimisel ja töörahva võimuorganite loomisel Läänemaa valdades etendasid Tallinna töölised.

Koluveres vallas organiseerisid valla töörahva nõukogu valimisi Tallinna Bekkeri tehase töölised-punakaartlased Ööpik ja Gutman. Koosolekule, mis arvatavasti toimus detsembril lõpul, oli tulnud relvastatud valgekaartlasi, kuid relvi nad tarvitusele võtta ei julgenud ja panid need koosoleku ajaks punakaartlaste nõudmisel maha. Nii lõppes lugu seekord ainult vaidlustega.

Esialgu ei tahtnud punakaartlasi tunnistada ka kohalik vallakirjutaja, kui nad aga talle Toompealt väljaantud paberid ette näitasid, kus oli öeldud, et nende ettenäitajad võivad vajaduse korral abi saamiseks pöörduda maal asuvate sõjaväeosade poole,⁸⁹ muutus ta tagasihoidlikumaks.

Massu vallas oli töörahva nõukogu (maatameeste komitee) moodustatud juba novembris, kuid 17. detsembril valiti ta ümber, kusjuures nõukogu täienes kahe uue liikmega. Vana vallavalitsus ei leppinud siin ainult vastuagitatsiooniga, vaid võttis tarvitusele teisigi kontrerevolutsioonilisi abinõusid. Ta hakkas kohalikust külakodanlusest «omakaitset» looma, pidades selleks ühendust Haapsalus asuva I eesti polgu tagurlike ohvitseridega, kes tema poolt väljaantud tõendite järgi jagasid hallparunitele püsse. 17. detsembril toimunud valla töörahva koosolek keelas vallakirjutajal ära püssilubade väljaandmise ja andis korralduse kõik varem väljaantud püssid vallamajasse maatameeste komiteesse tuua.⁹⁰

Samal koosolekul pandi alus ka Massu valla punakaardile. Soovi punakaarti astuda avaldasid 14 maatöölisi ja väikemaapidajat, nende hulgas A. Käärmann, K. Tiilik, K. Abramson ja P. Kelder.⁹¹

27. detsembril toimunud Töörahva Nõukogu koosolekul leiti, et vallanõukoguga on võimatu koos töötada ja otsustati temalt veel kord pärida, kas ta on nõus end Töörahva Nõukogu otsuste alla painutama ja valitsust ning asjaajamist üle andma. Eitava vastuse saamisel otsustati karmimad abinõud tarvitusele võtta.

Nagu valla Töörahva Nõukogu esindaja T. Kerves Läänemaa Töörahva Nõukogu koosolekul 14. jaanuaril 1918 teatas, oli vallavalitsus siis veel üle võtmata.⁹²

Lähtru vallas, kus oli esitatud kaks kandidaatide nimekirja, valiti töörahva nõukogu 27. detsembril, kusjuures rohkem häält sai mõisatöölise oma. Samal päeval valiti ka Nõukogu Eestseisus (Täitevkomitee).⁹³

Nagu Lähtru valla esindaja K. Jeberg Läänemaa Töörahva Nõukogus 14. jaanuaril teatas, oli neil vallavalitsuse ülevõtmine parajasti käsil. Mõisad olid juba üle võetud, kuid

⁸⁷ 1917. aastal kuulusid Lääne maakonda Asuküla, Haimre, Jõgisuu, Kalju, Kasari, Kirbla, Kloostri, Koluveres, Lihula, Oru, Paadrema, Paatsalu, Palivere, Passlepa, Piirsalu, Riguldi, Saulepa, Sinalepa, Sipa, Sooniste, Sutlepa, Taebla, Vaikna, Vanamõisa, Velise, Veltsa, Vidruka, Vigala, Vormsi ja Võnnu ning Hiiu maalt Emmaste, Kõrgessaare, Käina ja Suuremõisa vald. Viimased okupeeriti 1917. aasta septembri lõpul ja oktoobri algul Saksa imperialistide poolt.

⁸⁸ Suur Sotsialistlik Oktoobrerevolutsioon Eestis, lk. 607.

⁸⁹ Aleksander Ööpik, Mõned read Kullamaa mõisa ülevõtmisest. Rmt.: Nõukogude võimu eest, lk. 462; «Proletaarne Revolutsioon Eestis» 1929, nr. 10, lk. 44. Kullamaa oli end. kirikumõisa vald ja sel ajal oli ta liidetud Koluveres valla külge.

⁹⁰ ORRKA, f. R-1292, nim. 1, s.-ü. 8-a, l. 8.

⁹¹ Sealsamas, s.-ü. 10, l. 4.

⁹² Suur Sotsialistlik Oktoobrerevolutsioon Eestis, lk. 609.

⁹³ ORRKA, f. R-1290, nim. 2, s.-ü. 4, l. 151.

enne seda olid endised omanikud jõudnud need ära laastata, viljatagavarad olid otsas, vaevalt loodeti jüripäevani läbi saada.⁹⁴

Palivere vallas korraldati tööraha nõukogu valimised novembris. Nõukogu koosolekul 30. novembril moodustati täitevkomitee, mille esimeheks sai Kaarel Põldmann, abiesimeheks Priidik Lindal, sekretäriks R. Siitos ja liikmeteks Villem Kersa, Villem Aunvert ja Jüri Põldmann.⁹⁵

Tööraha nõukogu valimistel tahtsid ka hallparunid oma esindajaid nõukogusse sokutada, kuid maatamehed tühistasid nende kandidaatide nimekirjad. Selle kohta esitasid külasuurnikud Läänemaa Nõukogu Täitevkomiteele kaebuse. Kontrollimisel aga selgus, et valla Tööraha Nõukogu valimised olid kõigiti seaduspärased. Varsti võeti võim vallas täielikult tööraha kätte ja hakati kohe mõisaid üle võtma, sest parunid olid asunud neid rüüstama.

Oma võimu kindlustamiseks organiseeris Palivere töörahas punakaardi, kuhu kuulus ligi 60 meest. Kohaliku töölise Vilhelm Olmi juhtimisel moodustati vallas ka VSĐT(b)P ja noorteühingu organisatsioonid.⁹⁶

Samal ajal valiti valla tööraha nõukogu ka Palivere vallale lähedases Vidruka vallas ning otsustati ühineda Palivere Valla Tööraha Nõukoguga.⁹⁷

Kalju vallas toimus tööraha koosolek 12. detsembril. Seda juhatas VSĐT(b)P juhtiv töötaja M. Likemets, kes Läänemaale oli sõitnud töörahvast organiseerima. Kokkutulnuile loeti ette leninlik maadekreet, valimismäärus, juhatuskiri valla tööraha nõukogudele ja mitmed teised Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee määrused. Moodustati ka kolmeliikmeline valimiskomisjon. Varsti pärast seda valiti ära valla tööraha nõukogu.⁹⁸

Kalju Valla Tööraha Nõukogu Täitevkomitee liige Mihkel Järlep teatas oma aruandes Läänemaa Tööraha Nõukogu koosolekule 1918. aasta jaanuaris, et vana vallavalitsus võetakse nende päevade sees üle. Punakaart oli juba asutatud.⁹⁹ Raskusi oli aga vilja ja loomatoiduga. Viljapuudus oli vallas väga suur. Loomatoiduga oli olukord veidi parem, arvati, et seda jätkub mõneks ajaks.¹⁰⁰

Jõgisuu vallas valiti tööraha nõukogu detsembris. Maaproletariaadi meeleolu oli aktiivne ja Nõukogu tegevus edenes hästi. Vallavalitsus võeti üle 5. jaanuaril 1918. Koolid hakkasid normaalselt töötama. Alustati punakaardi organiseerimist. Muret tegi see, et vallas oli vähe vilja. Suvivilja arvati puudu tulevat umbes 18 000 puuda ümber. Ligikaudu sama palju oli sõjaväe jaoks ära võetud loomatoitu. Kibedasti vajati põllu-tööriistu ja sütt, samuti kartuliseemet.¹⁰¹

Valla tööraha nõukogu valimisi püüdis igati takistada ka Paadremaa vallavalitsus, lükates neid edasi mitmesugustel ettekäanel. Vallavalitsus esitas Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomiteele mitmed küsimused, nagu: «Keda lugeda väike- maapidajaks, kui suur peab koht olema?», «Kas oma perekonnaliikmed, kes kohaomaniku juures töötavad, on teenijad või ei ole?», «Kas tulevad valimisnimekirja võtta või välja jätta postiametnikud, kirjutajad, vaimulikud, metsavahid, mõisavalitsejad, kupjad, aidamehed, väikekaupmehed, kooliõpetajad jne.»¹⁰²

Oma kirjas vallavalitsusele teatas Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee, et kõik kirjas esitatud küsimused on jäetud kohaliku valimiskomitee otsustada.¹⁰³

Paadremaa vallavanem deklareeris avalikult rahva hulgas, et tema tunnistab ainult

⁹⁴ ORRKA, f. R-1292, nim. 1, s.-ü. 10, l. 4.

⁹⁵ «Eesti Teataja» 6. dets. 1917.

⁹⁶ Villem Kersa, Palivere punakaardisalgaga tegevusest. Rmt.: Nõukogude võimu eest, lk. 485—486.

⁹⁷ «Eesti Teataja» 6. dets. 1917.

⁹⁸ ORRKA, f. R-1292, nim. 1, s.-ü. 3, l. 6.

⁹⁹ Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon Eestis, lk. 610.

¹⁰⁰ ORRKA, f. R-1292, nim. 1, s.-ü. 10, l. 4.

¹⁰¹ Sealsamas, s.-ü. 8-a, l. 8.

¹⁰² ORRKA, f. R-1290, nim. 2, s.-ü. 4, l. 135.

¹⁰³ Sealsamas, l. 136.

kodanlikku Kubermangu Maanõukogu, kelle valimistest nende valla rahvas olevat osa võtnud, Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu valimistest aga ei teadvat tema midagi. Valla tööraha nõukogu valimiste ja vallavalitsuse ülevõtmise organiseerimiseks saadeti Paadremale Läänemaa Täitevkomitee instruktor.¹⁰⁴

Ka Sinalepa vallavalitsus kasutas saboteerimise ja venitamise taktikat. Ta päris Tallinnast järele, keda lugeda väikemaapidajaks, keda maatameheks, kas maatameesteks tuleb arvata ka taluperemehe poegi või mitte jne. Vastus saabus samasugune nagu Paadremagi vallavanemale.¹⁰⁵

Detsembril algul kutsus Sinalepa vallavanem jõukamad taluperemehed vallamajja ja nimetas selle kokkutuleku valla täiskoguks. Viimane otsustas, et maatameeste ja väikemaapidajate nõukogusid ei tule valida ja asus seisukohale, et nõukogude maadekreet sünnitavat ainult segadust.¹⁰⁶ Kohaliku kodanluse vastupanu likvideerimiseks saadeti kohale instruktor.

Sipa vallas venis asjaajamise ülevõtmine vanalt nõukogult ja vallavalitsuselt kuni jaanuari teise pooleni.¹⁰⁷

Passlepa vallas valiti tööraha nõukogu detsembris 1917. Saanud maakonna Täitevkomiteelt eeskirja, et valla asjaajamine tuleb 19. jaanuaril 1918 üle anda, kutsus vallavalitsus valla täiskogu nime all samaks ajaks kokku kohalike taluomanike koosoleku, kes võttis vastu otsuse, et uued vallanõukogu valimised määratakse Eesti Asutava Kogu valimistega ühele päevale, mingit valla asjaajamise üleandmist varem ei toimu.¹⁰⁸

Vallavalitsuse vastupaneku tõttu olid selles vallas ka mõisad veel 1918. aasta jaanuari keskpaiku rahva kätte võtmata — peale ühe, mille Tallinna punakaartlased olid üle võtnud.¹⁰⁹

Maatööliste revolutsiooniline liikumine oli Passlepas aktiivne, kuid organiseerimata. Tsaariaegse vallavalitsuse oli seal rahva üldkoosolek tagandanud juba pärast Veebruarirevolutsiooni ja asendanud selle koosoleku poolt valitud vallakomiteega, kelle eesotsas oli P. Pihel. Juuni algul puhkes Passlepa mõisas põllutööliste streik, mis Ajutise Valitsuse maakondlike ametnike poolt maha suruti. Streikijate kaitseks astus välja P. Pihel ja vallanõukogu.¹¹⁰ Hiljem läks kohalikul kodanlusel korda tagurlik vallavalitsus taastada.

Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee saatis Passlepa valda ja ka teistesse Läänemaa valdadesse oma volinikud, kes abistasid kohalikke töörahvast valimiste läbiviimisel.

Lihula vallas toimusid tööraha nõukogu valimised 10. detsembril 1917 ja Saulepas 7. jaanuaril 1918. Varsti pärast nõukogu valimisi võeti Lihula vallavalitsus üle,¹¹¹ samuti mõisad. Kuna kohalik kodanlus tegi katseid oma relvastatud salku organiseerida, siis asus Lihula töörahas looma punakaarti. Sellele aluse panemiseks korraldati Lihula alevis 7. jaanuaril tööliste, maatameeste ja väikemaapidajate koosolek. Samal koosolekul asutati ka VSDT(b)P Lihula osakond.¹¹²

Meeleoludest Lihulas nõukogude võimu päevil kirjutas maatööraha ajaleht «Maatamees» järgmist: «Värskem õhk on ka Lihula alevis puhuma hakanud, kus tänini tagurlus kadakasaksluse toetusel lopsakalt õitses. Ka siin oli Tallinna seltsiliste poolt rahvakoosolek toime pandud, kus maatameeste ilmavaadet nii mitmeski küsimuses selgitati, nii et nad praegusest klassivõitlusest õige arusaamise omandasid.»¹¹³

Saulepa vallas oli aga veel jaanuari keskpaiku vana vallavalitsus üle võtmata. Tööraha Nõukogu palus maakonna Täitevkomiteed saata abiks instruktore.¹¹⁴

¹⁰⁴ ORRKA, f. R-1292, nim. 1, s.-ü. 3, l. 3.

¹⁰⁵ ORRKA, f. R-1290, nim. 2, s.-ü. 4, l. 166.

¹⁰⁶ ORRKA, f. R-1292, nim. 1, s.-ü. 3, l. 4.

¹⁰⁷ Sealsamas, l. 13.

¹⁰⁸ ORRKA, f. R-1348, nim. 1, s.-ü. 1, l. 4 p.

¹⁰⁹ ORRKA, f. R-1292, nim. 1, s.-ü. 3, l. 4.

¹¹⁰ ORRKA, f. R-1393, nim. 1, s.-ü. 38, l. 190.

¹¹¹ ORRKA, f. R-1292, nim. 1, s.-ü. 8-a, l. 2 ja 3.

¹¹² Sealsamas, s.-ü. 5, l. 1.

¹¹³ «Maatamees» 29. jaan. 1918.

¹¹⁴ ORRKA, f. R-1292, nim. 1, s.-ü. 5, l. 3.

Märjamaa Valla Tööraha Nõukogu valimistest ja vana vallavalitsuse ülevõtmisest annab selleaegse Tööraha Nõukogu esimees Jaan Aas oma mälestustes järgmise pildi.

Ohel päeval tuli Tallinnast «Dvigateli» vabrikust tema juurde üks tööline vajalike juhtnõude ja kirjamatmaterjaliga. Koos hakkasid nad tegema ettevalmistusi nõukogude korra kehtestamiseks Märjamaal. Uue vallanõukogu valimisteks kutsuti kokku rahvas, keda tuli rohkesti. Tallinnast tulnu selgitas neile, et vallanõukogu ülesanded on suured ja tõsised ning et ta peab olema tööraha võimu teostajaks maal.

Nõukogu liikmekandidaatide nimekirj oli koostatud juba varem. Kuid just hääletamise eel ei lubanud mitu meest end valida, olles hallparunite poolt ära hirmutatud. Tuli otsida uusi kandidaate, mis nõudis aega, kuid siiski toimusid valimised veel samal päeval ning teiste hulgas valiti nõukogusse ka Jaan Aas, Juhan Liebek ja Jüri Kareta. Esimesel nõukogu koosolekul moodustati täidesaatev komitee, mille etteotsa valiti J. Aas.

Endised vallalaisad ei tahtnud kuidagi vallavalitsust üle anda ja ka uued peremehed olid esialgu liiga tagasihoidlikud ja kogemusteta. Viimaks viskas vallavanem Eduard Ojasson kassa võtmed ja valla pitsati lauale ning ütles kahjurõõmsalt: «Kassas raha ei ole. Eks katsuge teie ka, kuidas välja tulete!» Tõepoolest ei olnud kerge «välja tulla», seda enam et puudu tuli ka teadmistest. Käidi korduvalt Tallinnas abi ja nõu saamas.

Jutustades uue vallanõukogu ja täitevkomitee tööst, märgib J. Aas, et tööraha elujärg oli pikaleveninud sõja tagajärjel äärmiselt vilets. Mehed olid sõjaväes, paljud vanad ilma jäänud oma toitjatest, neid tuli abistada. Peale nende vajasid abi nn. vallavaesed, keda oli seni ülal peetud «külakorral käimisega», kusjuures peremehed kohtlesid neid sageli halvemini kui oma koeri. Tööraha Nõukogu otsustas vallavaesed edaspidi paigutada alalisse elukohta. Nende varustamiseks leivaga tuli peremeestel hakata vilja andma.

Märjamaa Valla Tööraha Nõukogu peamiseks tööks jäi kogu tema olemasolu ajal ülevõetud mõisate kordaseadmine.¹¹⁵

Velise vald oli tuntuks saanud juba 1905.—1907. aasta revolutsiooni ajal, sest Velise rahvakoolis oli neil päevil asunud üks revolutsioonilise liikumise keskus Põhja-Eestis, kus liikumise juhtideks olid õpetaja Jaan Paulus ja talupoeg Mihkel Aitsam.¹¹⁶ Seesama Mihkel Aitsam, keda kohalik rahvas «Pipra» talu järgi ka Pipra Mihkliks kutsus, võttis 1917.—1918. aastalgi aktiivselt osa tööraha võimu kehtestamisest Eestis ja Läänemaal, sealhulgas ka Velise vallas. Alaliselt töötas ta sel ajal aga Tallinnas.

Ka Velise Valla Tööraha Nõukogu valimiste ajal, mis toimusid 27. novembril 1917, viibis M. Aitsam kohal ja võttis osa tööliste, maatameeste ja väikemaapidajate koosolekust, kuhu oli kogunenud mitusada inimest. Muist neist tuli revolutsioonilise liikumise aktivisti Jüri Oviiriga eesotsas koosolekule rongkäigus orkestri ja laulukooriga, lauldes revolutsioonilisi laule.

Vallamaja trepilt pidas M. Aitsam kokkutulnuile kõne, rääkides Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidust, sellest, kuidas Venemaa tööliklass V. I. Lenini juhtimisel võttis riigiasjad enda kätte, ja rõhutas, et sedasama tuleb teha ka Velisel. Järgnevalt kõneles ta Eesti Tööraha ja Sõjaväelaste Nõukogu Täitevkomitee 1. novembri otsusest valla ja maakonna tööraha nõukogude moodustamise kohta.¹¹⁷

Koosoleku juhataja J. Oviir tegi ettepaneku tööraha nõukogu liikmete valimisele asuda. Koosolek seadis kokku ühise kandidaatide nimekirja, milles esinesid Jüri Oviir, Mihkel Aitsam, Mihkel Nolling, Aleksander Rebane, Mihkel Kornak, Jakob Burmeister, Kustas Virbel, Hindrek Rokk ja Marie Burmeister. Kinnisel hääletamisel sai nimekirj poolt 184, vastu 2 häält ning koosolek tunnistas kõik ülesseatud kandidaadid valituks.¹¹⁸ Täitevkomitee esimeheks valiti J. Oviir, tema abiks M. Nolling. 19. jaanuaril 1918 valiti Nõukogusse täiendavalt 15 uut liiget.¹¹⁹

¹¹⁵ Jaan Aas, Nõukogude võimu kehtestamine Märjamaal. Rmt.: Nõukogude võimu eest, lk. 450—453.

¹¹⁶ Eesti NSV ajalugu. II köide. Tallinn, 1963, lk. 397.

¹¹⁷ Jüri Oviir, Meie võitlus pole olnud asjata. Rmt.: Nõukogude võimu eest, lk. 397.

¹¹⁸ ORRKA, f. 2377, nim. 1, s.-ü. 10, l. 12.

¹¹⁹ Sealsamas, l. 15 ja 16.

Velise valla Tööraha Nõukogu piirdus esialgu ainult mõisate ülevõtmise ja nende korraldamisega, mistõttu vana vallavalitsus võeti üle alles uue aasta algul. Vallavanem G. Riese koos oma abidega ei tahtnud valla valitsemist kuidagi tööraha kätte anda. Nad kutsusid 20. jaanuaril 1918 kokku valla kohapidajate koosoleku, mille nimetasid valla täiskoguks.¹²⁰

«Täiskogu» otsustas praeguse vallanõukogu maksvaks tunnistada ja ainult selle nõukogu käskusid täita, tööraha nõukogu käsud aga tähele panemata jätta. Vallavalitsust ei kavatsetud üle anda. Samuti otsustati mõisate ja mõisnike varanduse ülevõtmisest mitte osa võtta ja mitte vastutada selle eest, kui mõisate varanduse hävitamise pärast mingisugune kahjutasu maksude või trahvide näol valla elanikele, iseäranis kohapidajatele ja teistele varanduste omanikele peale pannakse. Asuti seisukohale, et vastutagu ainult need, kes niisuguseid dekreete välja annavad ja neid teostavad. Maatameestele kavatseti vilja muretseda praeguse vallanõukogu toitusosakonna kaudu. Kui keegi kellegi ilmsüütu vangistab, tuleb tal «täiskogu» arvates vangistatud isikule kinni maksta päeval, mis viimane seeläbi ära on viitud. Varguste ja röövlite vastu küldes otsustati omakaitset korraldada ning vabastada kümniku kohustustest kohapidajad, kes valla kiirküüdis käivad.¹²¹

Kümnikele tehti ettepanek valla tööraha saadikute nõukogu käsud ning korraldused täitmata jätta ja isikuid, kes vallavalitsust tulevad üle võtma, röövliteks tunnistada. Kuna vallarahva enamus oli nõukogude võimu poolt, siis ei läinud kodanlastel korda oma kavatsusi teostada.¹²²

Kuna 20. jaanuari koosolekul vastuvõetud valitsusvastane resolutsioon oli esitatud vallavalitsuse liikmete poolt, siis arutas valla Tööraha Nõukogu 23. jaanuaril vallavalitsuse tegevust. Leiti, et vallavanem Georg Riese ning tema abid Otto Sooliste, Johan Tamm ja Mihkel Mõis ei tahtnud vallavalitsust üle anda ja ainult selleks, et enda seisukohale kinnitust anda, olid 20. jaanuaril kokku kutsunud kohapidajate koosoleku. Nagu see kõnesoleval kokkutulekul selgus, oli kokkutulekut juhatanud Jüri Kamarik juba ammu nõukogude võimu vastu töötanud, pidades salajasi kontrerevolutsioonilisi koosolekuid. Tema oligi kümnikele ettepaneku teinud valla Tööraha Nõukogu kätte mitte täita ja neid, kes tahavad vallavalitsust üle võtta, röövliteks tunnistada. Ka J. Tamm pidas salakoosolekuid. Nii oli 27. detsembril tema juurde tulnud keegi tundmatu isik, kellel oli ülesandeks salakoosolek kokku kutsuda. Kui mujalt selleks otstarbeks ruume ei saadud, peeti koosolek ära J. Tamme eluruumides, kuhu viimane ka teisi Velise valla elanikke kutsus.

Järgmisel päeval läks valla Tööraha Nõukogu liige Kustas Virbel Tamme juurde salapärase isiku üle seletust nõudma, kuid Tamm ütles viimast mitte tundvat. Sama isiku ülesandel korraldas 28. detsembril Päärdu koolimajas salakoosoleku Mihkel Mõis.

Peale selle kutsus J. Tamm vallavanema teadmata kokku koosoleku, et vangis olevat 1905. aasta revolutsiooni aegsete karistussalkade tegevusest osa võtnud pastor Buschi vabastada, kasutades selleks omavoliliselt kümnike abi. Samuti hirmutas ta kohalikku töörahvast, et Velise mõisa metsas ei jätkuvat nii palju puid, kui enamlaste poomiseks tarvis läheb.

Valla Tööraha Nõukogu palus Tallinna Revolutsioonilist Tribunali need kontrerevolutsioonilised tegelased vastutusele võtta.¹²³

Mõisate ülevõtmise ja nende majapidamiste korraldamise kõrval hoolitses Velise Valla Tööraha Nõukogu kõigiti selle eest, et koolitöö saaks normaalselt toimuda. Selle ala paremaks juhtimiseks loodi Nõukogu haridusosakond. Koolide majanduslik olukord oli aga väga raske. Raha puudus isegi kõige hädavajalikumate kulude katteks. Raha-küsimuse lahendamise võimalusi arutati lastevanemate koosolekuil, sel eesmärgil korraldati kooli heaks pidusid jne. Väga suuri raskusi oli ka petrooleumiga. Valgustuse

¹²⁰ Jüri Oviir, Meie võitlus pole olnud asjata. Rmt.: Nõukogude võimu eest, lk. 400.

¹²¹ ORRKA, f. R-1295, nim. 1, s.-ü. 99, l. 2.

¹²² Jüri Oviir, Meie võitlus pole olnud asjata. Rmt.: Nõukogude võimu eest, lk. 400.

¹²³ Sealsamas, l. 4.

puudumisel ähvardas koolitöö isegi seisma jääda. Küsimus oli korduvalt ka Nõukogu päevakorras.¹²⁴

Kuna Velise valla hallparunid ei tahtnud kuidagi töörahva võimu tunnustada, vaid tegelesid nn. omakaitse ja teiste nõukogudevastaste salkade organiseerimisega, siis tuli Tööraha Nõukogulgi punakaardi organiseerimisega rutata. Kohalikku külakodanlust abistasid ilmselt ka Haapsalus asuva I eesti polgu ohvitserid. Torkas silma, et Veliselt pärit olevad polgu koosseisu kuuluvad mehed tõid puhkusele tulles kaasa relvad. Kuna relvadega kojutulnute hulgas ei olnud ainustki popsi või kehvikut ning seda tegid ainult jõuka talurahva võsud, siis võib arvata, et viimaste kojusõit oli korraldatud kodanliknatsionalistlike ohvitseride poolt eesmärgil anda valla kodanluse käsutusse neile vajalik sõjaline jõud. Oli ka teada, et kodanlased olid kohapeal asunud looma oma salajast organisatsiooni, ning seepärast on kõigiti mõisteta, et nad astusid tihedasse kontakti eesti polgu kontrrevolutsiooniliste elementidega.¹²⁵

Punakaarti asuti Velisel organiseerima 1918. aasta jaanuari algul. 10. jaanuari paiku oli kirja pandud 18—20 inimest, suuremas osas eakamad, kes sõjaväes ei olnud teeninud. Peale väheste revolvyrite muid relvi punakaartlastele anda ei olnud.

Rahvavõimu tuli kindlustada ka revolutsioonilise seaduslikkuse kehtestamise ja sellest kinnipidamise teel. Sel eesmärgil moodustati Velisel 17. jaanuaril valla Revolutsiooniline Tribunal, mis koosnes viiest liikmest.¹²⁶

Haimre valla töörahva esindaja teatas maakonna Nõukogu koosolekul 14. jaanuaril, et «meeleolu kohapeal on täiesti rahuldav, puudub ainult vallavalitsuse ülevõtmine, mida lähemal ajal ka tehakse».¹²⁷

Läänemaa külakodanluse vastupanu soodustas eriti see, et siin hilines maakonna töörahva nõukogu moodustamine ja kuni 3. detsembrini oli Läänemaal veel võimul Ajutise Valitsuse maakonnakomissar E. Alver. Alles siis määrati tema asemele nõukogude komissar K. Treufeldt, kes hakkas maakonnas ja valdades töörahva võimu organiseerima.¹²⁸

(Järgneb)

¹²⁴ Jüri Oviir, Meie võitlus pole olnud asjata. Rmt.: Nõukogude võimu eest, lk. 402.

¹²⁵ Sealsamas, lk. 404.

¹²⁶ Sealsamas, lk. 402. Nagu J. Oviir mäletab, oli üks tribunali liikmest Mai Tamm.

¹²⁷ ORRKA, f. R-1292, nim. 1, s.-ü. 6, l. 1.

¹²⁸ ORRKA, f. R-1785, nim. 1, s.-ü. 1, l. 161 p.